A LATIN ÁLLAMOK PÉNZSZÖVETSÉGE.*)

1865—1885.**)

Azon jelenségek, aggodalmak, tapasztalatok és következtetések, melyek most az arany és ezüst közötti értékarány lényeges megváltoztatásával, az ezüst nagy értékcsökkenésével állanak kapcsolatban; úgy gyakorlati, mint elméleti téren mutatkoztak — csak hogy természetesen, egészen ellenkező irányban — ezelőtt huszonöt-harmincz évvel is, midőn a kaliforniai aranybányák tömeges termelése, az aranyra épen azt a hatást gyakorolta, melyet a nevadai, mexicói ezüstbányák nagy ezüstmennyisége az utóbbi évtizedben gyakorolt az ezüstre, lényeges befolyással lévén értékcsökkenésére. És ha úgy a tudósok, mint a gyakorlati politikusok és üzletemberek most teljesen az ezüst értékcsökkenésének hatása alatt állanak és annak okai, valamint következményei tekintetében, a legmerészebb és különbözőbb magyarázatokra és

---

*) Fölolvastatott a magyar tudományos akadémia folyó évi april 5-dikén tartott ülésében mint székfoglaló.

**) Hogy a forrásoknak, melyekből dolgoztam, gyakori idézésével ne untassam az olvasót, ide igtatom azokat. Legfőképen az eredeti tárgyalási és szerződési okiratok alapján iparkodtam haladni. Itt első sorban föl kell említenem ezeket: *Conférence monétaire entre la Belgique, la France, l'Italie et la Suisse. Convention. Procès Verbaux.* Imprimerie nationale. Paris, 1865. Ugyancsak: *Conférence monétaire etc. Procès Verbaux.* Paris, 1874 és *Conférence monétaire et Convention et Procès Verbaux.* Paris. 1878.

Az 1885-dik évi conferentiáról még nem kaphattam meg az eredeti jegyzőkönyveket; így csak a *Journal officiel* és Bamberger:

következtetésekre jutnak; ha nem érik be — és egyoldalúság is lenne csak ebből magyarázni azt ki — azzal, hogy az ezüsttermelés nagy mennyiségéből magyarázzák ki, annak értékveszteségét, hanem a skandináv, német és olasz valuta-rendezéssel, illetőleg az aranyvalutának az előbb nevezett (az olasz kivételével) államokban érvényre jutásával; ennek következtében, az ezüstnek ez államokból kiszorításával; a keleti, főleg indiai kereskedelem ezüstszükségletének, az indiai Council billok mennyiségének apadásával és még több kisebb jelentőségű tényezővel magyarázzák meg, az ezüstnek az aranyhoz mért és most már 20—25 százalékra menő értékcsökkenését; ha ebből kifolyólag: a tudomány elemi gyökereire lemenő elméleti változások és mesterséges javaslatok keletkeznek; ha főleg az ezüstnek és aranynak változatlanúl megszabandó értékaránybba, törvényhozási és nemzetközi intézkedések útján, hozatalára lőn a bimetallismus valóságos propagandája építve; ugyanilyen jelenségekkel, aggodalmakkal és elméletekkel talál-

---

Die Schicksale des Lateinischen Münzbundes (Berlin, 1885.) czímű művére, Pirmeznek a belga kamarához tett jelentésére és ebből kifejlett vitára, továbbá a londoni *Economist* és *L'économiste français* és más lapok megfelelő tudósításaira támaszkodhattam.

A szerződések hiteles szövege található *Nouveau Recueil général de traites.* Martens. 1875. XX. kötetében 121., 122., 123; továbbá ugyancsak e gyűjtemény második sorozata I. k. (1876) 190., és 191. számai és IV. köt. 133., 134., 135. számok alatt.

De ezeken kívül a többi nemzetközi pénzconferentia okiratai is, e tárgyra szintén becses anyagot adnak: Nevezetesen a *Conférence monétaire internationale de 1878.* (Imprimerie nationale. Paris) I. k. és a *Conférence monétaire internationale Avril-Mai 1881. és Juin-Juillet, 1881* (2. k.).

Ennek statisztikai anyagát főleg két forrás egészíti ki: *Währungs-Politik und Münzstatistik* von Ottomar Haupt. Berlin, 1884 és *Materialien zur Erläuterung und Beurtheilung der wirthschaftlichen Edelmetallverhältnisse und der Währungsfrage*, gesammelt von Ad. Soetbeer. Berlin, 1885. (Verein zur Wahrung der wirthschaftlichen Interessen von Handel und Gewerbe 9. füzete.)

Az olasz viszonyokra: Magliani és Miceli miniszterek 1881-ben megjelent remek jelentése, melynek franczia kiadványa *Mesures proposées pour l'abolition du cours forcé* Rómában (Imprimerie Heritiers Botta) jelent meg és Cernuschi: *Le grand Procès de l'Union latine* (Paris, 1884) megjelent műve, adnak fölvilágosítást.

Használható apró közlemények is vannak: *Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik* 1866. 6. k.; — 1874. 22. k.; — 1879.

kozunk; az 1855—1865 közötti 10 év alatt, — csakhogy megfordított irányban.

Akkor az aranyértéktelenedés nem érte el ugyan tizedrészét sem az ezüst mostani értékveszteségének; de a mint a bimetallisták féltik most a «fehér» fémet attól, hogy megszűnik fizetési eszköz lenni: ép úgy féltették akkor sokan az aranyat, és a mint az ezüst érdekében vagy az ezüst ellen keletkeztek most elméletek, intézkedések és szövetségek: úgy volt akkor egy nagy irodalmi és nemzetközi küzdelem, az arany ellen vagy mellett; és jöttek létre tőzsdei speculatiók ép úgy, mint nemzetközi alkudozások, azon czélból, hogy az arany értéktelenedése megakadályoztassék, illetőleg kizsákmányoltassék.

És az okok magyarázata is ugyanazon keretekben mozgott. Akkor a kaliforniai aranytermelés, az indiai sipoylázadás, az amerikai polgárháború, a selyembetegség, a keletindiai vasútak építése voltak azon okok, melyekből egyfelől az arany szaporodó ajánlata, másfelől az ezüst nagyobb mér-

---

32., 33. k. (Ebben olvasható: *Das Schweizerische Münzwesen und der Pariser Münzvertrag* vom 5. Nov. 1878. Ad. Burchardt Bischof) 1880 (Neue Folge.) I. k. és 1881. 2. k. — *La Convention* Monetaire du 23 Decembre 1865 et l'Uniformité des Monnaies, par M. Leon. Paris, 1868. — *Rapport de la Commission chargée d'étudier la question de l'Etalon monetaire.* Mars, 1869. — *La nouvelle Conférence monetaire* Par. M. Victor Bonnet. Paris, 1881. — *La France et ses alliés monetaires.* p. Feer Herzog, Paris, 1870. — *Rapport des délégués suisses au Sujet de la Conférence monetaire internationale* tenue a Paris en Été 1881. — *La Situation monetaire des Pays en 1881.* par A. Vrolik et N. E. Pierson. Amsterdam, 1883. — *La question monetaire*, ses origines, son etat actuel, par Jules Siegnis. Paris, 1881.

Továbbá: *Vierteljahrschrift für Volkswirtschaft* etc. 1885. 85. k. Soetbeer czikke *Gegenwärtiger Stand der Währungsfrage und die Zukunft des Silbers.*

A *Journal des Économistes* 1878. 4. k.; 1879. 5. k. (Ez Parieu érdekes czikke: *Le système monétaire Espagnol dans ses rapports avec l'union latine;*) 1879. 6., 1879. 7. (Okiratok) 1884. 27. k. (Noel czikke: *La question monetaire et l'Union latine*). — 1884. 28. k.; 1885. 31.; 1885. 32. k.

Végül fölemlítem, hogy van Eugène Van der Rest-től, e czím alatt: *L'union monétaire latine, son origine et ses phases diverses*, egy tanúlmány a *Revue de droit internationale et de législation comparée* XIII. k.-ében. 1881 — de igen keveset tartalmaz.

téků igenybevétele, és az üzlet kevesebb fémszükséglete lőn igen helyesen és természetesen magyarázva.

Mert hogy csak a termelésre hozzak föl egy pár adatot, míg 1840—1850 között arany 54,759 kilo, 152.777,000 márka értékben termeltetett, Sœtbeer becslése szerint, addig annak termelése: 1851—1855 között: 197,515 kilora, 555.067,000 márkára; 1856—1860 között 206,058 kilora, 574.901,000 márkára; 1861—1865 között 185,123 kilora, 516.493,000 márkára emelkedett. Ugyanezen idő alatt az ezüsttermelés: 1840—1850 közt 780,415 kilo, 140.475,000 márka; 1851—1855 között 886,115 kilo, 159.501,000 márka; 1856—1860 közt 904,990 kilo, 162.898,000 márka; 1861—1865 között — már emelkedőben 1.101,150 kilo, 198.207,000 márka volt, tehát — az értékarányt véve alapúl — míg 1840—1850 között az arany a fémtermelésnek 52·1 százalékát tette; 1851—1855 között 77·6 százalékát; 1855—1860 között 77·9 százalékát; 1860—1865 között 72·3 százalékát tette ki.

Ennek megfelelőleg változott az ár- és értékviszony is. Míg 1850-ben a Standard Uncia ($^{37}/_{40}$) ezüst Londonban volt 61 penny; 1852-ben $60^1/_2$-re esett ugyan, de 1853-ban fölemelkedett $61^1/_2$-re és lassan emelkedve 1859-ben $62^1/_{16}$ volt; 1860-ban $61^{11}/_{16}$ volt az évi átlag, és ez kevés változással tartotta magát; még 1865-ben is $61^1/_{16}$ volt az. Tehát az aranyhoz viszonyítva: 1850-ben 1 : 15·35; 1852-ben 1 : 15·42; 1859-ben 1 : 15·22; 1865-ben 1 : 15·29, sőt ezen év novemberében 1 : 15·10 volt az ezüstérték aránya. Minthogy pedig a pénzverés alapja a $15^1/_2$-es arány volt, kitünik, hogy milyen értékveszteséget szenvedett az arany.

Másik nevezetes tényező volt, melynek erre befolyása volt, az indiai ezüstfogyasztás.

Mert míg Indiába 1851-ben 2.656,498 font sterling értékű ezüst vitetett be, folyton emelkedve: 1857-ben 12.237,695; 1858-ban 12.985,332 font sterling volt az, ekkor egy kis visszaesés volt ugyan, de már 1862-ben 9.761,545; 1863-ban 13.627,398; 1864-ben 14.037,167; 1865-ben 11.488,320; 1866-ban 20.184,407 volt az indiai ezüstbevitel.

Ez a két tényező — a sokkal nagyobb termelés aranyban és sokkal nagyobb fogyasztás ezüstben is elégséges az értékváltozásnak megmagyarázására, és így azon hatásra, melyet ez az üzletre, a törvényhozásra gyakorolt.

És ennek hatása alól a tudomány sem tudta, — épen úgy, mint most az ellenkező irányban, — kiszabaditani magát, sőt a gyakorlati törvényhozás is épen úgy sietett alkalmazkodni a körülményekhez, mint most teszi — az ellenkező irányban.

Az irodalom változatos fejlődését nem adom most elő; elvezetne tárgyamtól. Csak azt említem föl, hogy Chevalier 1859-ben adta ki *De la baisse probable de l'or* czímű művét, melyben föltétlenül ezüst-valutát követel Francziaországnak; az aranyat mint állandó értékmérőt elveszettnek tekinti. — Egy egész sereg követője akadt; még Angliában is Stirling és Maclaren határozottan ezt ajánlották az angol kormánynak is.

De voltak olyanok is, kik a túlzásoktól óvták a tudományos irodalmat. Steintól már 1853-ban jelent meg egy értekezés, melyben Németországnak az arany-valuta van tanácsolva, mert — mondja — csak másodrendű és világkereskedelemmel nem biró nemzetek lehetnek meg az ezüsttel.

Faucher 1852-ben rámutatott az arany-depreciatio miatti túlzásokra. Sœtbeer 1852-ben épen az arany szaporodása miatt ajánlá az arany-valutát.

A legjelentékenyebb mű azonban Levasseuré volt, ki 1858-ban adta ki *La question de l'or* czímű könyvét, melyben föltétlenül az arany-valuta mellett nyilatkozott. De hát az tény, hogy az irodalom meg volt zavarva és a törvényhozás is. Így Belgium 1854-ben sietett érvényen kívül helyezni az arany valutát, Hollandia ugyanezen évben Bataviába is behozta a nála érvényes ezüstöt; Oroszország betiltá az ezüst-kivitelt. Spanyolország már 1851-ben eltiltá az idegen arany forgalmát; Francziaország 1850 deczember 14-dikén egy szaktanácskozmányt hívott ez ügyben össze, de ez az aranyértékcsökkenést ideiglenesnek mondá és minden törvényhozási változás ellen nyilatkozott. Hogy mennyire ment az arany elleni bizalmatlanság, bizonyítja az a tény, hogy midőn Ausztria a német államokkal 1857-ben a *Münzvertrag*ot megköté, inditványozta az aranypénz korlátlan fizetési képességének elismerését, de a többi német állam ennek föltétlenül ellene szegült; ezért a szerződés 21. §-ában szabályoztatott oly részletesen az, hogy a közpénztáraknál minő értékben és mennyiségben fogadandó el az arany.

Az üzletvilág pedig nemcsak nagy zavarban volt e

körülmények következtében, de észrevette egy egészségtelen speculatio kifejlődését is, mely az ezüstöt ott — mint Francziaországban, Belgiumban — hol a $15^1/_2$-es arányban volt pénzzé verve, az értéktelenebb aranynyal kezdte vásárolni és kivinni.

Ebből keletkezett Belgiumban az a gondolat, hogy nagyobb mennyiségű ezüst váltópénzt ver, hogy az ezüst kivitelét legalább e részben is megakadályozza, de egyszersmind, hogy ennek forgalmát szélesebb körben biztosítsa és az aranyértéktelenedésen segítsen, fölveté egy nemzetközi értekezlet eszméjét. — Belgiumnak azért volt érdekében a szabályozást megindítani, mert az ezüstpénzverésben, a $^{900}/_{1000}$ finomság mellett megmaradva, nagy hátrányban volt a többi államhoz képest. Mert míg Svájcz verte az ezüst váltópénz kiloját 177·77 franc értékben és Francziaország 185·55 francban, addig Belgium 200 francban. Tehát Belgium sokat vesztett.

A franczia kormány elfogadta Belgium indítványát és meghívására létrejött 1865 novemberben az a nemzetközi értekezlet, melyet minthogy abban csak Francziaország, Olaszország, Belgium és Svájcz vettek részt, a latin államok értekezletének és a köztök létrejött szövetséget, a latin államok pénzszövetségének neveznek. Ennek az ertekezletnek czélját a november 22-dikén tartott megnyitó ülésben, az elnöklő Parieu senator a többek között, következőkben foglalta össze:

«Keresni kell azon eszközöket, melyek segedelmével Francziaország, Olaszország, Belgium és Svájcz között vissza lehet állitani az öt frankosoknál apróbb (ezüst) pénzekre nézve azon közösséget, melynek előnyeit ez államok sokáig élvezték, védelmezve kölcsönösen egymást a speculatio kísértései ellenében.»

Ez nagyon szerény czél volt, melynél messzibb menő eszméket vitatott meg az értekezlet, sőt — mint látni fogjuk — maga a létrejött szerződés is többet és fontosabb dolgokat is tartalmazott és későbbi fejlődésében még nagyobb kérdéseket ölelt föl. De Parieu beszéde, a kiinduló pontot egészen jól adja vissza. És ha Cernuschi nem veszi észre, hogy az apró ezüstpénzre nézve miféle «közösséget» kellett és lehetett «reconstruálni», ez onnan van, mert elfeledi, hogy a $^{900}/_{1000}$ finomsági tartalom helyett — épen az ezüst-kivitel megakadályozása és a forgalom biztosítása, no meg egy kis

nyereség czeljából — Svájcz 1860-ban $^{800}/_{1000}$ finomsági, Spanyolország 1864-ben $^{810}/_{1000}$, Olaszország 1862-ben és Francziaország 1864-ben $^{835}/_{1000}$ finomsági (tehát különböző) tartalmú apró 1—2 frcos és 50 centimeos ezüstpénzt vertek. Sőt a franczia kormány $^{810}/_{1000}$ finomsági aprópénzt akart veretni, de javaslatát (1864 május 24-iki törvény) a törvényhozás megbuktatta és a $^{835}/_{1000}$ finomsági pénzből is, csak 30 milliót engedett veretni, annak fizetési képességét 20 francra szorítá. Tehát az magában véve is jelentékeny előny, ha legalább ezekre nézve egyöntetű eljárás alapíttatik meg, mit a párisi értekezlet a $^{835}/_{1000}$ finomsági alapon, tehát Svájczra nem kis áldozatot róva (mert $^{800}/_{1000}$-es pénzt újra kellett veretnie) el is ért.

Azonban ennél többre is törekedett és többet is ért el az értekezlet. Mert noha magának a valutának minden vitás kérdésétől tartózkodott, így pl. midőn Belgium, Svájcz és Olaszország támogatásával, az aranyérték behozatalát indítványozta, Francziaország határozott ellenzésére, az elejtetett, és midőn az aranynak és ezüstnek a $15^1/_2$-es értékarány alapján való teljes fizetési erőt akartak Svájcz és Olaszország a szövetségben még a magánforgalomra nézve is adatni, akkor Francziaország nevében kijelenté Parieu, hogy ez «az államnak oly beavatkozása lenne az idegen pénzekkel való fizetés érdekében, melyet Francziaország el nem fogadhatna» — mind a mellett más, bár nem ily messzi menő, de mégis fontos határozatok bővitették ki a kezdetleges programmot.

E szövetség alapját: a franc-rendszernek, az ezüstpénznek $^{900}/_{1000}$ és váltópénznek $^{835}/_{1000}$ finomsági tartalommal verése, a váltópénz forgalmának megszabása; a teljes értékű arany- és ezüstpénznek az egész szövetség területén korlátlan forgalma és a váltópénznek is bizonyos korlátok közötti elfogadása képeztek, — továbbá minden pénzverési intézkedésnek és tapasztalásnak egymással való kölcsönös közlése határoztatott el, úgy, hogy a franc-rendszer és pénzverési módozatok, valamint a fizetési erőnek ezen mértékű (területi és jogi) terjesztése is világosan elárulja azon törekvést, mely később, 1867-ben, húsz államot hozott a franczia fővárosba, a pénzegység fölötti tanácskozásra, habár e nagyobb szabású tanácskozásnak sokkal kevesebb eredménye volt, mint a latin pénz-uniónak, még e téren is.

Azonban mielőtt tovább mennék, a latin unio alapját képező 1865 deczember 23-iki szerződés főbb pontjait tüzetesen kell ismertetnem, már csak azért is, mert húsz év valutatörténetének sok részben magyarázata, sok részben kritikája van abban letéve.

Miután az 1. §-ban kimondják Francziaország, Belgium, Olaszország és Svájcz fölhatalmazottjai, hogy «szövetséget kötöttek arany- és ezüstpénzöknek súlyára, lábára, vegyülékére és forgalmára nézve», kijelentik azt, hogy «most egyik állam törvényhozásában sem történik a váltópénzre nézve semmi változás».

Az első határozat több nagy elvet valósított meg, így: a franc-rendszernek és egyforma finomsági tartalomnak 72 millió lakóval biró, nagy forgalmú területen és egymással szomszédos államokban, arany- és ezüstpénzre való egyenlő alkalmazását, teljes érvényét, forgalmi szabadságát és a kettős pénzérték fentartását. Hiába kicsinyli Cernuschi az eredményt e tekintetben, midőn azt mondja, hogy nagy vonzerőt a franc-rendszer így sem nyert, miután a szövetségi államok példája e tekintetben is csak Spanyolországra, Venezuelára, Perura, Columbiára és Romaniára hatott; mert ez a terjedés is olyan nagy siker, mely a franc-rendszernek csaknem biztosítja a későbbi győzelmet, úgy, hogy midőn 1867-ben 20 állam képviselői gyűltek össze Párisban, épen abból a czélból, hogy egységes nemzetközi pénzt teremtsenek, a franc-rendszer győzött; habár nem a 20, hanem 25 frankos lőn alapúl elfogadva azon czélból, hogy Anglia és Amerika pénzrendszere is könynyebben simulhasson ahhoz. Hogy ennek foganatja nem lett és az 1868-iki franczia enquête a 25 francos ellen, az angol és amerikai közvélemény a frankrendszer ellen csakhamar nyilatkozott, ez más természetű és tárgyamra nem tartozó dolgokkal függ össze, melyeket itt fejtegetni nem lehet.

Hanem az 1. §. második bekezdése, mely a váltópénz szabályozását érintetlenül hagyja, már visszahatással volt az unio fejlődésére, mert először is — mint látni fogjuk — az ezüst váltópénz korlátolása mellett korlátlanúl hagyta a bronz és nickel pénz verését, és ezek szaporítása ugyanazon hatást gyakorolja az ezüst váltópénzre, mit ez és a papírpénz a teljes értékű ezüst- és aranypénzre, t. i. bizonyos mértékben, a forgalomból kitolással, korlátolással hat reá. Másfelől megfeled-

keztek az államok a papírpénzről. Ennek tiltásáról vagy korlátolásáról a szerződésben nem volt intézkedés, és igen rövid idő alatt a szövetségesek közűl három állam, kényszer-árfolyamú papírpénzt teremtett, a mi a nemes ércz forgalmát teljesen megzavarta, tehát a szövetség alapját támadta meg.

A 2. §-ban a szerződő államok megszabják az aranypénz nevezőit, súlyát, lábát, kopási és vegyülési türelmét és átmérőjét, az 5, 10, 20, 50 és 100 francos lévén általánosan elfogadva, $^{900}/_{1000}$ finomsági tartalommal, vegyülékben $^{2}/_{1000}$ különbség elnézésével. Kötelezik magokat az államok, hogy közpénztáraiknál származásra való tekintet nélkűl fogadják el szövetségeseiknek oly vert aranypénzét, ha csak a — még fölemlítendő belső és külső súlynak — a darabok nagysága szerint megszabott $^{1-2-3}/_{1000}$-nyi eltérési szabadságán alúl $^{1}/_{2}$ százalékkal nem megy a kopás.

Ez most — miután a gyakorlati élet hozzászokott — nem nagy dolognak tűnik föl, de a régi állapotokhoz képest, roppant nagy haladásnak mondható. A szerződés ezen §-a nem változott 20 év alatt, sőt az arany korlátlan forgalma mindig jobban és jobban érvényesült.

A 3. §-ban az 5 francos ezüstnek finomsági vegyüléke ($^{9}/_{10}$) súlyának megengedett eltérése ($^{3}/_{1000}$) és vegyülékének megengedett eltérése ($^{2}/_{1000}$) van megszabva a közpénztáraknál való elfogadás erre is ki van mondva, ha súlyából és vegyűlékéből 1 százaléknál többet nem veszít, a megengedett eltérésen túl és ha nyomata teljesen el nem tűnt. A közönségre nézve is törvényes fizetési eszközzé tenni az 5 francost már a szerződés kezdetén nem sikerűlt, azonban korlátlan verése, mely később annyi bajt okozott — és forgalma fenn van tartva.

A 4. §-ban az ezüst 1—2 francos, 20 és 50 centimeos darabok vezetése és finomsági tartalma $^{835}/_{1000}$, valamint az eltérés megengedése ($^{3}/_{1000}$) és nagysága, átmérője van megszabva, továbbá azon elv kimondva, hogy azon kormány tartozik az 5 százaléknál nagyobb kopást vagy vegyülék-változást fölmutató apró ezüstpénzt beolvasztani, mely azt verte. Ez az elv a többi pénznemekre nézve még csak megpendítve sem volt 1865-ben, de annál nagyobb vitákra szolgáltatott alkalmat később. Bár azt egyik szakértő sem tagadta, hogy a kisebb finomsági tartalmú váltópénzt, melynel a pénzverő

államnak 6—7 százalék nyeresége van, a teljes finomságú és értékű fémpénzekkel összehasonlítani és azonosítani nem lehet.

Az 5. §-ban kimondják az államok, hogy az előző §-ban megszabott váltópénzektől eltérő veretésű és vegyülékű váltópénzeket 1869 január 1-ig kivonják a forgalomból, de ez a határidő Svájcznak, az 1860 január 31-iki törvény értelmében kivert 1—2 francosokra, 1878 január 1-ig hosszabbíttatott meg, mit Svájcz nem kis áldozattal meg is tartott, de Olaszország, a Bourbon- és pápai pénzek bevonásával késett és — mint látni fogjuk — ezek bevonását ezüstpénzverésének szaporítására többször használta fel.

A 6. §-ban kimondják az államok, hogy a 4. §-ban megszabott ezüst-váltópénzt, saját polgáraik 50 frcig kötelesek elfogadni, de a kibocsátó állam azt korlátlanúl elfogadni köteles, míg a 7. §-ban az idegen államokra nézve van e pénzek tekintetében azon kötelezettség kimondva, hogy 100 (Martens XX. kötetében, tévesen 1000) franc erejéig közpénztáraiknál elfogadják azokat, bármelyik szövetséges államtól legyenek kibocsátva, sőt 1878 január 1-ig az 1860-ban vert svájczi egy és két francosokat is, természetesen azon vegyűléki és kopási megszorításokkal, melyeket a 4. §. megszab. Váltópénzeknek ilyen mértékű nemzetközi fizetési erő sem volt soha sem tulajdonítva, mert azokat kisebb értékök és finomsági tartalmuk erre nem is képesíté. Épen azért kelle a szerződés 8. §-ában kimondani azon kötelezettséget, hogy mindenik állam köteles (a mennyiben 100 frenyi összegnél kisebb mennyiségben egyszerre be nem mutattatik) váltópénzét folyó pénzben (aranynyal és öt frcos ezüsttel) beváltani, sőt ezen kötelezettség fönnáll, a szerződés letelése után is két évig, hogy a forgalomnak ideje legyen a kiegyenlítődésre.

Ez az elszámolási clausula természetes folyománya volt a váltópénz nemzetközivé tételének és természetes következménye, a kisebb értékű pénzek verésénél az államok által elért nyereségnek épen úgy, mint az ezzel járó beváltási kötelezettségnek, mert ezek már nem belbecsök, hanem az állami hitel által nyerik meg azt az értéket, melyben forognak. De később ezen eszmét, a teljes értékű öt frcos ezüstre is ki akarták terjeszteni és azért kell ezt itt jeleznem, mert az elmélet és követelés ugyanazon érveket hozta föl erre, melyek szüksé-

gessé tették a váltópénzekre vonatkozó föntebb említett határozatokat.

Azonban nemcsak a beváltási kötelezettséggel kellett a váltópénz-forgalmat — ha már nemzetközivé tétetett — szabályozni, de egyszersmind mennyiségeben is. Ezért mondja ki a szerződés 9. §-a, azt, hogy a 4. §-ban megszabott váltó ezüstpénzekből egyik szövetséges állam sem verhet ki lakossága arányában, fejenkent 6 francnál többet és ezt a mennyiséget, a legutóbbi népszámlálás alapján, a szerződés meg is állapítja. És pedig:

Belgiumra nézve	32.000,000	frcban.
Francziaországra nézve	239.000,000	«
Olaszországra nézve	141.000,000	«
Svájczra nézve	17.000,000	«

De ezen összegbe beszámíttatik azon mennyiség, melyet Francziaország az 1864 május 25-ki törvény alapján 20 és 50 centimeosokban, 16 millió frc erejéig, kivert, azon összeg, melyet Olaszország, 20 centimeos, 50 centimeos, egy és két frcosokban, az 1862 augusztus 24-ki törvény alapján, körűlbelől 100 millió frc erejéig vert, továbbá az a 10.500,000 frc, melyet Svájcz az 1860 január 31-ki törvény értelmében, egy és két francosokban kivert.

Ez a §. érvényben volt ugyan — a mennyiségnek a lakosság változásának megfelelő módosításokkal — a szövetség egész húsz évi tartama alatt, és egészen természetes kikötéseket is tartalmazott, de nem foglalta magában mindazon biztosítékokat, melyekre a váltópénz tekintetében is szükség volt. Mert az apró papírpénz kibocsátását nem tiltá, illetőleg szabályozta; mert a nickel- és bronzpénzeket tekinteten és a szabályozáson kívül hagyta. És méltán hívta ki a kritikát a tekintetben, hogy ha csakugyan a forgalomnak valódi szükségét akarta kielégíteni, akkor csak a lakosság számarányát — a forgalom természetén kívül — tekintetbe venni, nem helyes és az így megszabott összeg nem is elégséges, mert 12—15 francra legalább tehető az a szükség, melyre átlag véve a forgalomnak, váltópénzekben, oly országokban, milyenek a szövetségesek, szüksége van; ha ugyanezt a helyi viszonyokból folyó és nagyon változó szükségletet, egy oly nagy forgalomra és területre, milyennel a négy szövetséges állam bír, átlagban

és általánosságban megszabni lehet. Ezt a számarányt Anglia és Németország tapasztalata igazolja.

Hogy ez intézkedéseknek föntebb említett hiányai milyen anomaliákat vontak magok után, arról később fogok megemlékezni, itt a szerződés ismertetésének befejezése czéljából, még a következőket említem föl. A 10. §-ban ki van kötve, hogy az arany és ezüst pénz darabokra a finomsági ezredrészek kinyomva legyenek; a 11. §-ban kötelezik magokat az államok arra, hogy minden arany- és ezüstpénz kibocsátásukat, régiek bevonását, mennyiségben, és az erre vonatkozó intézkedésekben és közigazgatási okiratok tekintetében közlik egymással, továbbá, hírt adnak egymásnak minden olyan tényről, mely arany- és ezüstpénz forgalmukat érdekli. Ezek most is érvényben levő, nem változott, természetes intézkedések.

A 12. §. fontos azért, mert később lényeges vita és változás tárgya lett. Ebben kimondják az államok, hogy «jelen szerződéshez való csatlakozás joga fönn van tartva mindazon államoknak, melyek annak kötelezettségeit elfogadják és elfogadják a szövetség pénzrendszerét, az arany és ezüst tekintetében». Ebben a szövetség propagandájának eszméje van letéve, ugyanis annak megkötésekor azt remélték, hogy tömegesen fognak az államok ahhoz csatlakozni. Meg is indúlt e tekintetben a mozgalom Romaniában, de más okok befolyása alatt, csak a franc-rendszerre és nem a szövetségre vezetett, csak Görögország csatlakozott — azonnal látni fogjuk — három év múlva ahhoz. Így csak a franc-rendszernek lőn azon elterjedés biztosítva, melyről föntebb megemlékeztem.

De érdekessé e §-t, nem ez a körűlmény tette, hanem az, hogy a rövid idő alatt, a szerződés alapjait megtámadó fejlemények következtében, még a szövetséges államok is lemondtak annak terjesztéséről, sőt 1874-ben ezt a §-t lényegében változtatják meg, a mennyiben nem hogy fönn hagyták volna a csatlakozási szabadságot, még a fölvételt is, a szövetségesek egyhangú beleegyezésétől tették függővé, mert érezték, hogy a váltó- és ezüstpénzek — az értékaránynak időközben bekövetkezett lényeges megváltozása következtében — nemzetközi fizetési képességöket nagyon vesztik és a szövetség területén belől pedig, a pénzforgalomnak olyan eltolása

állott be, melyet még újabb államok pénzforgalmával keverni és elémozdítani, nem lett volna kívánatos.

A szerződés 13. §-a annak az illető államokban alkotmányos úton való törvénybe igtatását mondja ki; a 14. §-a pedig annak tartamát 1880 január 1-ig köti ki, de hozzáteszi, hogy, ha ezen időpont előtt egy évvel föl nem mondatik az, újabb 15 évre teljes jogerővel birand és így tovább 15—15 évre, ha föl nem mondatik.

Ez is oly reményt fejezett ki, mely soha nem valósult, mert már 1878-ban csak hét évre és 1885-ben csak öt évre lehete a szerződést — igen lényeges megszorítások és biztosítékok daczára — megkötni. De az eredeti szerződés e pontja is bizonyitja azt, hogy megkötésekor mekkora remények voltak fűzve annak hatásához és tartósságához. Ezek meghiúsulásának magyarázatát adja meg a szövetség érdekes története. A szerződés 15. §-a a helybenhagyási clausulát tartalmazza.

A szerződés 1865 deczember 23-dikán íratott alá és — a politikai események következtében — már 1866 május 1-jén Olaszország az érczvalutával szakítani és kényszerforgalmú papírpénzt behozni volt kénytelen és ebben az állapotban volt 1881-ig, tehát a szerződésnek csaknem egész tartama alatt, sőt, minthogy — szintén a politikai események következtében (csak a tárgy rokonságánál és hatásának együttes magyarázata kedvéért teszem ezt az ugrást az időben) Francziaország 1871-ben volt kénytelen kényszerforgalmat adni a franczia bank jegyeinek, és ebben az állapotában (igaz, hogy csak formailag) öt éven át maradt meg; láthatjuk ebből, hogy a latin uniónak lakosságra, területre és forgalomra két legnagyobb állama, a szövetség alaptermészetével merőben ellenkező pénzérték-politikát volt kénytelen — hosszú időn át — követni. Ezek közűl, a franczia rendszabály későbben következett be, rövidebb ideig tartott és érdemleges hatásában sem volt olyan az ezüstforgalom kiszorítására nézve, mint Olaszország 900 millió lirányi papírpénze, mert ezek közt az 50 centimeos 1—2 és öt francos jegyek lassanként úgy szaporodtak, hogy 1878-ban 50 centimeos jegy már 11 millió, egy francos 37 millió, két francos 64 millió és öt francos 199 millió lira volt, a minek természetes hatása volt e 13—15 év alatt az, hogy a megfelelő értékű ezüst- (váltó és teljes értékű) pénzeket a forgalomból kiszoríták — a szomszéd szövetséges államok

területére, úgy, hogy tisztán az olasz pénzek átözönlése következtében, a váltó ezüstpénz fejenkénti mennyisége, a másik három szövetséges államban, hat franc helyett kilencz francra emelkedett, fölidézve mindazon nehézségeket, (melyeket azonban csak 1873 óta kezdettek a szövetséges államok érezni, mert az ezüst-értékveszteség akkor állott be), a melyek elhárítása volt a további alkudozások főczélja.

A latin unió létesülésének természetes következménye volt az, hogy az ezüstpénz-verést a szövetséges államok nagy mértékben folytatták és így, az annak értékében csakhamar bekövetkezett változás terjedésére lényeges befolyással volt épen azon rendszabály, mely annak föntartására, illetőleg túlságos értékemelkedése következtében keletkezett forgalmi nehézségek megakadályozására volt tervezve. Érdekes lesz e czélból ismerni azon öt francos ezüstpénz mennyiségét, melylyel a szövetséges államok, a latin unió megkötesekor bírtak, és azt, melyet annak első éveiben vertek ki.

Az öt francosokból ki lőn verve:

	1865 előtt	1865—1874	1874—1878
Belgiumban ...	145 millió frc.	312½ millió frc.	38 millió frc.
Francziaországban	4335 « «	415½ « «	212½ « «
Olaszországban ...	184½ « «	166 « «	173 « «
Svájczban	2½ « «	— —	8 « «

Láthatjuk ez adatokból, hogy 894 milliónyi öt francos ezüstpénz járúlt a latin unió első szakában azon 4667 millióhoz, mely a szövetséges államokban, annak megkötése előtt egyáltalában ki volt verve, bár érdemes lesz megjegyezni, hogy 1857—1867 közt Párisban nem vertek öt francost. Az 1874—1878 közti időszaknak megszorított pénzverése, az unió későbbi határozatának következménye volt és így annak magyarázata ide nem tartozik, itt csak az összehasonlítás kedvéért említém azt föl.

Az unió első évei nehézségek nélkűl teltek el. De alapeszméjének magyarázatában és jelentőségének előadásában meg az illetékesek (például a küldöttek jelentései) is eltértek, az egyik az aranyérték győzelmét, a másik az 1803-iki franczia törvény (melynek alapját egyébiránt az 1787-iki királyi rendelet tartalmazza) által megszabott kettős pénzérték és 1 : 15½-es értékarány állandósítását látta benne. De annak tényleges, közvetlen eredménye csakugyan meg volt az ezüst-

forgalom föntartására és szabályozására, habár már akkor, midőn a szerződés köttetett, megszűnt volt az ezüstnek azon értékemelkedése, melytől való félelemből az indítványoztatott. Másfelől pedig az olasz papírkényszer-forgalom zavaró hatása csakugyan kezdett mutatkozni. Azonban olyanok voltak még akkor az értékviszonyok az arany és ezüst között, hogy e rendszabály ellen, melyet később a conferentiákon és irodalomban a szövetségi szerződés megszegésének tűntettek föl, akkor még csak kifogás sem tétetett.

Azután 1867-ben a pénzegység ügyében nagy conferentia tartatott, melynek határozatai nem érvényesültek ugyan, de 1867 július 31-dikén B. Hock az osztrák-magyar monarchia képviselője és Parieu, mint Francziaország képviselője között, egy előzetes szerződés jött létre, melynek 20 §-a közül minket érdekel a 3. §., melyben Hock kötelezettséget vállal arra, hogy 1870 január 1-től kezdve Ausztria-Magyarország csak az 1865 deczember 23-iki conventionak megfelelő pénzt ver és még 10 forintos aranyakat, melyek a nagy conferentián elfogadott 25 francosnak megfelelnek, továbbá a 8. §-ban ki van mondva, hogy 1873 január 1-én a monarchia megszűnteti folyó ezüstpénz-forgalmát, sőt ilyen teljes értékű ezüstöt 1870 január 1-től kezdve nem is ver ki; a 11. §-ban el van fogadva a váltó-ezüstpénz finomsági tartalmára a $^{835}/_{1000}$ arány, a lakosság után fejenként hat francban számított maximum és a 7. §-ban ki van mondva, hogy 1870 január 1-től kezdve Ausztria-Magyarország (akkor még a szerződésben mindenütt csak Ausztria van említve) elfogadja közpénztárainál a latin unió váltó-ezüstpénzeit is. Szóval ebben kilátásba van helyezve a latin unió lényegének elfogadása és az ahhoz való csatlakozás épen úgy, mint az 1867-iki conferentia által határozott aranypénzláb elfogadása. Ebből lett annyi, hogy e monarchiában 4—8 forintos aranyakat vertek, de egyéb és több sem ebből, sem pedig a latin unióhoz való csatlakozásból nem lett. Meghiúsult remény volt ez, a latin unió híveire nézve épen úgy, mint Romania kilátásba helyezett csatlakozása.

Azonban a latin unió hatásának lehet tulajdonítani azt, hogy Spanyolország 1868 október 19-ki törvényével a $^{835}/_{1000}$ finomságot tette a peseta alapjává és ennek fejenkénti maximumát 6 pesetában állapította meg, de Laureano Figuerola

ezen reformja csak 1872 január 1-jén lépett életbe, sőt Spanyolország az 1867-iki conferentiához is iparkodott alkalmazkodni, mennyiben 25 pesetást is vert. Azonban már 1876 augusztus 20-ki törvényben azon törekvés nyer kifejezést, hogy Spanyolország az aranyértékre menjen át, mennyiben az ezüstfizetési erejét 150 pesetára szorítja, csakhogy ezt már az 1877 augusztus 30-ki rendelet újra megváltoztatá és ebben az 1 : 15½-es kettős pénzérték mondatott ki, de ezt 1878-ban újra fölfüggeszték. Ezeket csak azért említém, hogy a latin unió hatásának szűk korlátait pontosan körvonalozzam, mert e közvetett hatásokat nem tekintve, ténylegesen és formálisan csak Görögország csatlakozott a latin unióhoz. 1868 szeptember 26, s október 8-án jelenti ki ezt Delyannis, elfogadva azon kötelezettséget, hogy Görögországnak váltó-ezüstpénz verése fejenként hat drachmánál többre nem mehet, és beleegyezve abba, hogy a régi görög pénzeket a többi állam ne fogadja be, sőt az országban is csak 1872 január 1-ig legyenek azok forgalomban.

Időközben az apró ezüst-váltópenz, melyet Olaszország

1866-ban	35.501,070	franc értékben,
1867-ben	16.530,145	franc értékben,
1868-ban	2.252,452	franc értékben

vert ki és így (mert az annexiók következtében területe nőtt) az eleinte 141 millióban megállapított maximuma 156 millióra nőtt — a bankjegyek hatása alatt kiszivárgott Olaszországból; az öt lirás ezüsttel együtt és átment Belgiumba, melynek összes ezüst apropénze 58 milliónál többre nem ment és főleg Francziaországba, hol a forgalomban és bankban meg is maradt. Ez is zavarta az unió pénzforgalmát.

Másfelől, az ezüstérték viszonyai — időközben — megváltoztak. Míg — mint láttuk — az ezüst ára Londonban 1865-ben 61 1/16 penny volt; 1867-ben már 60 9/16-ra (tehát 1 : 15·40-re) szállott; 1871-ben már 60½ volt, tehát már a latin unióban alapúl vett 15·50-et meghaladva, 15·51 értékarányt mutatott az aranyhoz képest; ez 1872-ben 15·56; 1873-ban 15·95; 1874-ben 16·05-ra csökkent, illetőleg (az arany értéke) megfelelően emelkedett.

Ennek bővebb magyarázata nem ide tartozik. Tény az, hogy az ezüsttermelés az 1866—1870. évi 241 millióról 1871—1875-ben 354½ millió márka értékre emelkedett, hogy

1876—1880-ban épen 441 millió márkát érjen el. Tény továbbá az, hogy Németország 1871-ben az arany-valuta behozatalát határozta el és azt 1873-ban keresztűl vitte, hogy ugyanezen évben tértek aranyértékre, úgy Amerika, mint a skandináv államok. Ez intézkedéseket természetesen követte az is, hogy nemcsak az illető országok bankjai, de a nagy jegybankok mindenütt, még a kényszer-forgalommal biró országokban is, iparkodtak fémkészleteik túlnyomó részét aranyból szedni össze és hogy a nemzetközi elszámolás, valamint váltóárfolyam egészen aranylábra helyezkedett. — Ha még e körülményekhez csatlakozott az is, hogy az ezüstkivitel Indiába, mely 1800—1866 között átlag volt évenként 313 millió márka; 1867 és 1873 között — a kereskedelmi mérleg megromlása és a vasútépítések következtében keletkezett tartozások miatt 168 millió márkányi évi átlagra csökkent le; megmagyarázhatónak fogjuk — a kereslet és kínálat egyszerű törvénye alapján is — találni az ezüstérték csökkenését.

Ehhez járult még az, hogy az ezüstforgalmi területe kezdett szorosabbra huzódni össze. Az ezüst kínálata pedig nagy mértékben növekedett.

A franczia hadi kárpótlás fizetésére Párisban 923 milliónyi ezüstöt vertek, ebből Németországba közvetlenűl csak 239 milliót voltak képesek küldeni. Németország másfél milliard ezüstjéből 1,079.734,000 márkát beolvasztott és iparkodott eladni, a skandináv unió szintén valami 350,000 kgr. ezüstöt adott el.

Természetes dolog tehát, hogy eleinte Francziaországba és Belgiumba nyomúlt az ezüst.

Bizonyítja ezt a szabad pénzverés is. Mert példáúl míg Francziaországban 1871-ben csak öt millió; 1872-ben csak 400,000 frenyi ezüst veretett; 1873-ban egyszerre 154.138,625 francra emelkedett az.

Ennek következtében, természetes, hogy a speculatió megindúlt. — A franczia és belga bank aranykészletét megrohanták, a piaczon vett ezüstön a beváltás által 6—7 százalékot nyertek. Ezt tették még az angol és német bankok is.

Ezért kellett korlátokról gondoskodni.

Így a belga kormány 1873 márczius 20-iki rendeletével bezárta a pénzverdét magánosok számára; a szeptember 8-ki rendelet a kincstár számára és napjára 150,000 francra kor-

látolta a pénzverdei jónyok (bons) kiadását; az 1873 deczember 18-ki törvény pedig ezek kiadását egészen megszűntette. Francziaországban az 1873 szeptember 6-ki rendelet Párisban 200,000 francra, Bordeauxban 80,000 francra szorítá a napi verést; a november 19-iki rendelet pedig 100 illetőleg 50 ezer francra, később 75, illetőleg 25 ezerre szorítják. A franczia és belga bankok pedig az ezüstöt már nagyobb mennyiségben el sem fogadják.

Így a latin unió megakadt, a helyzetről tanácskozni kellett. Annyival is inkább, mert bár az amerikai 1873 ápril 1-ji törvényről azt állíták, hogy csak «inadvertedly» (feledékenységből) mulasztá el az ezüstöt az arany mellé törvényes fizetési eszköznek fölvenni, de azért ez a tényleges aranyérték behozatalát jelenté. Igaz, hogy 1873-ban elhatároztatott az úgynevezett «Trade Dollarok» kiveretése, melyek a Mária Terézia tallérok és mexicói piaszterek utánzásaképen voltak a keleti forgalom számára szánva, csakhogy ez a kísérlet is meghiúsult; ebből csak 35.959,360 dollár bocsáttatott ki és ezt sem lehete a forgalomban megtartani.

Legelőbb az irodalom szólalt meg; kifejlődött a monometallismus és bimetallismus fölötti harcz; rövid pár év alatt egy egész röpirat- és tudományos könyvekből álló irodalommal.

De közvetlenül magára a latin unió helyzetére, főleg Feer Herzog *De l'or et l'argent* műve vetett kritikai világot és idézett elő közvetlen hatást, mert a svájczi szakértő keresztül tudta vinni a svájczi nemzettanácsnál, hogy a szövetségeseket e tárgyban való tanácskozásra hívja föl és az új conferentia 1874 január elején Párisban létre is jött.

Fölötte érdekes e conferentiának tanácskozása és határozata. Nem a pénzláb, nem a váltópénz képezi most a tanácskozás tárgyát, mint az 1865-iki conferentiában, hanem magának az ezüstnek sorsa. A hatalmak képviselői először is számot adnak az öt francosokból eszközölt veretésről.

Belgium képviselője elmondja, hogy hazája 463 millió franc értékűt vert ki; ebből: 1873-ban 111 milliót; Olaszország képviselője állítja, hogy hazája csak 42 milliót vert ki; és, hogy a milanói pénzverdénél már 1874 január 1-jén az ezüst tariffáját 220 franc 50 centimeról 218 franc 88 centimera szállíták le.

Ezzel, valamint Svájcz azon nyilatkozatával, hogy az unió államainak ezüst és arany pénzeit Svájcz törvényes fizetési eszköznek ismerte el (különben a kiváltságot Svájcz 1870-ben az angol font sterlingnek is megadta volt) mind csak azt akarták bizonyítani, hogy az ezüst-depreciatiónak nem okai. Ekkor mentek át ez okok magyarázatára és különösen annak vizsgálatára, hogy ez okok állandók-e vagy sem?

Sőt a fölállított questionnaire az orvosszereket is fölveté; főleg az öt francos veretésének és fizetési képességének megszorítását is. Az e miatt kifejlett vitában fölsoroltatott mindaz, mit általában az irodalom e tárgyban fölhozni szokott; de nagyon mellékesen érintetett a tudomány és magának a valutának kérdése, csak az olasz kényszer-árfolyamú papírpénz és az unió területén kifejlett ezüst speculatió hatása idézett elé élénkebb vitát.

Csakhamar egyetértés jött létre: az öt francosok veretésének megszorítása, Olaszországnak adandó kedvezmény; a franczia és belga bankoktól nyerendő biztosíték; az unióhoz való csatlakozásnak a szövetségesek egyhangú beleegyezéséhez kötése tekintetében.

Már pedig mindez az unió régi alapjait lényegesen változtatta meg. Mert ezek közt első: az ezüstnek az aranynyal egyenlően változatlan értéke, és második: veretési szabadsága, csakis a váltópenznek megszorítása; továbbá a harmadik: az uniónak minden állam számára propagandaszerű nyitva hagyása volt.

Az új szerződés nem beszél olyan dolgokról, mikről az 1865-iki conventio, hanem mindjárt az 1. §-ban az öt francos ezüstre nézve mondják ki a szerződő felek azt, hogy 1874-ben nem vernek többet, mint:

Belgium --- --- --- --- --- ---	12.000,000	francot
Franczia ország --- --- --- ---	60.000,000	«
Olaszország --- --- --- --- --- ---	40.000,000	«
Svájcz --- --- --- --- --- ---	8.000,000	«

és ez összegekbe be van számítva az 1873 deczember 31-ig kibocsátott pénzverdei jónyok (bons de monnaie) összege is; és pedig:

Belgium részére --- --- --- --- ---	5.900,000	franc.
Franczia ország részére --- --- ---	34.968,000	«
Olaszország részére --- --- --- ---	9.000,000	«

Csak Olaszországnak engedik meg a 2. §-ban, hogy még 20 millió öt francost verjen, de azon föltétel alatt, hogy ezt, a közelebbi conferentia összeültéig az olasz kormány forgalomba nem hozza, hanem leteszi a Banca nationale pénztárába.

A 3. §-ban kimondják azt, hogy 1875 januárban újra összegyűlnek Párisban és a 4. §-ban azt, hogy «a szerződő hatalmak egyetértése szükséges ahhoz, hogy a csatlakozási kérelmek elfogadtassanak vagy elvettessenek».

E határozatokból kitűnik, hogy a latin unió a viszonyok hatása alatt lényegesen megváltozott. Nem biztosítja az ezüst forgalmát, hanem megszorítja azt; nem terjeszti a kettős pénzértéket, hanem összehuzódik. Ezért azt az indítványt sem fogadták el, hogy az ezüst ne csak a közpénztárakban, hanem a magánforgalomban is, mint törvényes fizetési eszköz tekintessék az unió egész területén. Ezt Olaszország indítványozta volt, de Francziaország ellenzésére megbukott.

Azonban nagy nehezen kieszközölték a franczia bank egy nyilatkozatát (1874 január 30-án Rouland kormányzó által kiállítva), melyben kijelenti, hogy «a tervezett intézkedésekkel (tudniillik az ezüstpénz-verés megszorításával) szemben és azok lelkiismeretes alkalmazása fejében, nincs semmi oka föntartani megszorítási intézkedéseit» az ezüstpénz elfogadására nézve.

Fönn akarták és tudták még tartani az ezüstpénz számára a franczia és belga bank nagy tartányát. De a szövetség hosszasabb tartamáról szó sem volt és az évenkénti találkozás kikötése világosan bizonyítá, hogy a szerződő felek minden perczben ellenőrizni akarják egymást és a változó viszonyokhoz alkalmazni vagy azoknak föláldozni készek az uniót magát.

És ez a politika minden évben jobban érvényesült az ezüstérték veszteség arányában.

Mert 1875-ben az ezüstérték aránya az aranyhoz volt: 16·54;

1876 májusában: 17·80; 1876-ik évi átlaga: 16·72:

1877-ben 17·24;

1878-ban 17·96;

1879-ben 18·31 volt és a közelebbi években az 1 : 18 arányon alól nem ment; 1885-ben pedig februáron túl a 19-et mindig meghaladta.

Tehát a latin unió intézkedései (nem tekintve egyebeket) e tekintetben hatástalanoknak bizonyúltak. De azért a szövetséges államok egyebet nem tehettek, mint az ezüstpénzverés és forgalom megszorításában évről évre tovább mentek. Így 1875 február 5-dikén elhatározák, hogy (Declaration 1. §.) az 1874. évi megszorítást azon évre is föntartják, de a 2. §-ban mégis megengedték Olaszországnak, hogy megszabott összegén felül még annak 1/4-ig verhessen ki ezüstpénzt; a régi (Bourbon és pápai) pénzek beváltására, mert a szövetség területén ezek is nagyon el voltak terjedve. Azonban a 3. §-ban kimondják, hogy a kibocsátott pénzverdei jónyok is beszámítandók a contingensbe és hogy 1876-ra ilyen «bons de monnaie»-t csak az eddigi összeg feléig legyen szabad kibocsátani.

A 4. §-ban Olaszország még azt is kivitte, hogy az 1874-ben vert 20 millió liráját forgalomba hozhassa. — A franczia és belga bankok újra kötelezték magokat, hogy 1875 deczember 31-ig az öt francosokat még korlátlanúl elfogadják.

E határozatok következtében Francziaország még vert 75 millió franc ezüstpénzt,

Olaszország 50 milliót;

Belgium 14.904,705 francot.

Svájcz is nyert 10 millióra veretési jogot, de ezzel Svájcz nem élt, úgy, hogy ő 29 milliónyi veretési jogából csak nyolcz millió franc értéket vett igénybe.

E határozatokban Olaszország ügyes speculatiója és Svájcznak előre látó tartózkodása tűnik föl, annyival is inkább, mert a beváltási kötelezettség eszméje már előre veté árnyékát; részben a kényszer-forgalmú papírjegyek, részben az arany által kiszorított, saját veretésű ezüstpénzekre nézve, úgy mintha azok egyszerű váltópénzekké sülyedtek volna le.

Minthogy a következő években sem változott a helyzet és a szövetséges államok magatartása sem; így csak röviden említem föl, hogy 1876 február 3-dikán újra csak azt határozzák ezek, hogy az 1874-iki conventionban megszabott 120 millió francnál több ezüstöt nem vernek és pedig úgy, hogy ebből:

Belgiumra jut	10.800,000	franc
Francziaországra jut...	54.000,000	«
Olaszországra jut	36.000,000	«

Svájczra jut	7.200,000	franc
Görögországra jut	3.600,000	«

a lakosság aránya szerint; azonban az utóbbi államnak még megengedték, hogy 8.400,000 francot verjen, saját területére szorított forgalommal, abból a czélból, hogy több másféle pénzt bevonjon.

A pénzverdei jónyok az engedélyezett összegbe mindenütt beszámíttattak.

1877-re ugyanezen összegek fele lőn engedélyezve, míg 1878-ra a szövetségesek teljesen beszűntették az ezüstpénzverést, csak Olaszországnak adtak kilencz milliónyi öt francos kiveretésére jogot.

Ekkor következett be az 1878. évi conferentia, mely az előbbi évieknél, vitájánál, helyzeténél és határozatainál fogva magasabb jelentőségre emelkedett.

De mielőtt röviden — a naplók alapján — vázolnám ennek lefolyását, egy pár adatban bemutatom a latin unió államainak öt francosokban vert ezüstpénz-mennyiségét, azon 1874-iki határozat óta, mióta ez is contingentálva lőn, mint akárcsak a váltópénz.

1874—1878 között:

Belgiumnak volt engedélyezve	43.200,000	frc verése,
és kivert	37.704,000	frcot.
Francziaországnak volt engedélyezve	216.000,000	frc,
és kivert	212.438,280	frcot.
Görögországnak volt engedélyezve	18.800,000	frc,
és kivert	15.462,865	frcot.
Olaszországnak volt engedélyezve	173.000,000	frc,
és kivert	173.000,000	frcot.
Svájcznak volt engedélyezve	28.800,000	frc,
és kivert	7.978,000	frcot.

Ugyanekkor a váltó-ezüstpénzből:

Belgium az engedélyezett 32 milliót egészen kiverte.		
Francziaország az engedélyezett	239.000,000	frcból,
kivert	229.180,319	frcot,
tehát nem vert ki	9.819,680	frcot.
Görögország az engedélyezett	9.000,000	frcot kiverte.
Olaszország az engedélyezett	168.000,000	frcból,
kivert	156.000,000	frcot,
veretlenűl maradt	12.000,000	frc.
Svájcz az engedélyezett	17.000,000	frcból,
kivert	14.500,000	frcot,
maradt	2.500,000	frc.

Ez adatokból a helyzetre nézve kettőt kell megjegyezni, az egyik az, hogy a megszorítás daczára is szép összegre emelkedett a latin unió területén az ezüst-pénzverés, mert e négy év alatt is

446.000,000 teljes értékű, és

440.000,000 franc váltó ezüstpénzt vert ki az unió. — De az értékviszonyok javítására ez sem volt befolyással és kénytelen volt 1878-ban az ezüstpénz-verést az unió is megszüntetni, melynek egyik alap föltétele és czélja épen az ezüst-forgalom biztosítása volt, — eleinte — értékemelkedés következtében — annak megtartása, később az értékcsökkenés következtében — annak föntartása a forgalomban.

A másik, a mit megjegyezni lehet, a föntebbi számok alapján az, hogy Olaszország legtovább és — aránylag — legnagyobb mértékben használta föl, a megszorítás ideje alatt is, az ezüstpénz-verési jogot, daczára annak, hogy kényszer-forgalmú bankjegyei azt a forgalomból kiszoríták.

Épen ez a három körülmény, tudniillik a helyzet változatlansága, az ezüstérték-csökkenés tekintetében, az ezüstpénzverés megszűntetése és az olasz kenyszer-forgalommal szemben teendő intézkedések vagy követelendő biztosítékok megvitatása képezte az 1878-iki conferentia tárgyát.

A conferentiának csaknem egész idejét az Olaszország kényszer-forgalma által előidézett helyzet és azzal kapcsolatosan a váltópénznek sorsa, a szövetség tartamának meghatározása, az olasz ezüst-váltópénznek, a szövetség területéről Olaszországba visszaterelése, tehát a liquidatio vette igénybe. És pedig úgy, hogy a vita alatt épen úgy, mint a megoldásnál, ez mind kapcsolatba hozatott, sőt az arany- és ezüstpénz-rendszer általános kérdése lebegett minde concret fejtegetések fölött, mert Svájcz, Belgium magatartásából világosan kitűnik, hogy az ezüstpénz-verés teljes beszüntetését, az olasz ezüstnek visszaadását azért követelik, hogy a kizárólagos aranypénz-értékre törekesznek, és ha nem is czélzott ilyen messzi Francziaország, midőn az olasz ezüst liquidatióját követelte is, keresztűl is vitte, de tény az, hogy ettől szabadulni most szükségesnek tartotta, holott azelőtt az egyáltalában nem feszélyezte.

Hogy a franczia és belga bankok szintén ebből a szempontból kötötték az ezüstpénz-verés beszüntetéséhez, a papír-

pénz kényszer-forgalmának megszűntetéséhez azt, hogy az öt francost pénztáraiknál elfogadják, az kétségtelen.

A vita is az olasz és a görög kényszer-forgalmú papírpénz által (mert időközben Görögország kölcsönt kötött és ennek fejében kényszer-forgalmat adott a joniai bank és nemzeti bank jegyeinek) idegen területre szorított ezüstpénz beváltási kötelezettségéből és magának a kényszer-forgalomnak, mint szerződés-ellenes rendszabálynak rosszalásából, jövőre való tiltásából indúlt ki.

Ezért javasolták Belgium és Svájcz azt, hogy mondassék ki az új szerződésben az, hogy kényszer-forgalmú papírpénzzel biró állam a szövetség tagja nem lehet, és hogy Olaszország, váltó-ezüstpénzeit a területről bevonni köteles, mert az oda kényszerforgalma által kiszoríttatott.

A vita folyamán azonban magának a váltópénznek a szövetség területén nemzetközi jellegétől megfosztása $^{835}/_{1000}$ helyett $^{900}/_{1000}$ finomsági tartalomban verése is szóba jött, de ez ellen már Feer Herzog is tiltakozott. Bár Pirmez (belga) elvbarátja érintette meg az első és az egyik olasz képviselő (Baralis) a második kérdést. — Egyik sem talált viszhangra.

De föl kell jegyeznem azt, hogy midőn Olaszországtól követelték ezüst-váltópénzének bevonását, Franciaország részéről már akkor a teljes értékben vert ezüst beváltási kötelezettsége is föl volt hozva, és érintetett a vitában az államok azon kötelessége, hogy saját veretű pénzeiket mindig beváltani kötelesek. Ez fogja az 1885-ik évi tanácskozások és a latin unió váltságának sarkkövét képezni. Azért említem itt föl, mert később elvi jelentőségre emelkedett az; habár itt még csak mellékesen, de először érintetett.

A váltópénz finomsági tartalmának megváltoztatását nem fogadták ugyan el, de fölemlítendőnek tartom, hogy a franczia bankban talált Baralisnak erre vonatkozó indítványa hatalmas támogatóra.

A bank alkormányzójának a franczia pénzügyminiszterhez 1878 október 5-én intézett levele «regrettable changement»-nak mondja a $^{835}/_{1000}$ finomsági tartalmat, mint a mely «a magánosokra nézve és a franczia bankra nézve egyaránt szünet nélküli nehézségek forrásává» lett, és konstatálta, hogy csak a franczia bank pénztárában akkor:

87.427,000 franc váltópénz volt, melyből

28.352.000 franc idegen pénz volt; szóval, ekkor már hibának tartották a latin unió kiinduláspontját: a $^{835}/_{1000}$ finomságú váltópénzt és annak a nemzetközi forgalomba fölvételét.

Azonban még érdekesebb a franczia bank levelének azon része, melyben az öt francos ezüstnek korlátlan forgalmát is megtámadja, mert erre nézve is a liquidatió, tehát az államok részéről való beváltási kötelezettség eszméjét vete föl; kijelentve, hogy ha 1865-ben e tekintetben csak a váltópénzre nézve kellett intézkedni, ez azért volt, mert akkor «a két fém értéke közt megállapított arány nem változott volt».

De miután most (1878) «az ezüst, viszonyítva az aranyhoz, veszít 10—15 százalékot értékéből; miután a külföldi verés túloztatott, miután a forgalom és pénztáraink túltömve vannak e pénzzel, a liquidatió kérdése főfontosságúvá válik és a bank súlyt fektet arra, hogy — közérdekben — a conferentia ne hagyja ezt a kérdést megoldatlanúl.»

Ez a kérdés azonban épen oly kevéssé nyert 1878-ban megoldást, mint a váltópénz finomsági tartalmának kisebb fontosságú megváltoztatása. De, hogy a franczia bank, a pénzügyminiszternek azon kérdésére, hogy az olasz ezüstváltópénz liquidatióját mi módon véli eszközölhetni; ilyen kérdeseket is fölvetett és azoknak is megoldását sürgeté, ez bizonyítja azt, hogy a helyzet tökéletesen megváltozott és hogy a latin unió alapjai meg voltak támadva.

Ezzel kapcsolatosan kell fölemlítenem azt, hogy a mint a kényszerforgalmú jegyekkel szemben fölmerült volt a conferentián a váltópénzek bevonása; Olaszország azon kérésére, hogy még öt francosokat verhessen, Belgium és Svájcz nemcsak ennek megtagadását és az öt francos veretésének teljes megszüntetését követelték; de egyszersmind annak kimondását is, hogy a mely állam túlmegy a megszabott korlátokon vagy kényszerforgalmú jegyekkel az ezüstöt kiszorítja területéről: ezekre nézve is a beváltási kötelezettség érvényesíttessék.

És most már, a conventio természetével ellenkezőleg, nem a veretés megszüntetéséhez, de annak megengedéséhez követelték az államok egyhangú beleegyezésének kikötését.

Miután pedig nagy nehezen Olaszország elismerte azon kötelességét, hogy mielőbb megszünteti kényszerforgalmát és beváltja ezüstpénzeit, csak időt és átmeneti könnyítéseket

kért: fölmerült még az a kérdés, hogy mit tegyen erre nézve a szövetség? — Megtagadták kényszerforgalmú államtól a szerződés fölmondási jogát; kiterjeszték beváltási kötelezettség minden területéről kiszorított ezüstpénzére és csak öt évre szoríták a szerződés tartamát, föl nem mondás esetén, évről évre való meghosszabbítással; csak azért, hogy Olaszországtól meglepetéseknek kitéve ne legyenek, de azonban — régi pénzek beváltása fejében — még 20 milliónyi öt francosnak verésére jogot adtak neki.

Különösen fölemlitendő az, hogy Francziaországnak a tárgyalás végén el nem fogadott indítványa azon kötelezettséget tartalmazta, hogy a kényszerforgalommal biró állam, ha fölmondja a szerződést, minden ezüstpénzét tökéletesen megfelelő idegen (esetleg nála levő) ezüstpénzzel köteles beváltani és a felülmaradó összeget aranynyal kiegyenlíteni.

Világosan kitűnik ez indítványból, hogy tényleg csakis az arany vétetik teljesen biztos fizetési eszköznek, és az, hogy Francziaország 1885-ben sokat vitatott indítványa, melyet, mint látni fogjuk, Belgiummal szemben tett — honnan és milyen szándékból veszi eredetét. De 1878-ban Belgium ezt pártolta és azt is ki akarta mondatni, hogy idegen államok közpénztárainál, a kényszerforgalommal biró vagy ezt szaporító államok semmiféle ezüstpénzét el ne fogadják; továbbá azt, hogy ha egy kényszerforgalommal biró állam kilépne is a szövetségből, köteles legyen volt szövetségeseit megszabadítani mind attól a tehertől, melyet az ő kényszerforgalma okozhatott nekik.

Mindezen indítvány a sokféle compromissumból álló végleges szerződési szövegbe nem jutott ugyan be; de érdekesen jellemzi a helyzetet és az államok azon törekvését, hogy az ezüst-értékveszteséggel járó kártól lehetőleg szabadúljanak.

Sőt magokban foglalnak ezek olyan indítványokat, melyek később határozott álláspontok tárgyaivá lesznek.

Mielőtt a létrejött szerződést ismertetném, föl kell még említenem azt is, hogy a váltópénznek nemcsak finomsági tartalmát, de mennyiségét is meg akarta változtatni Pirmez, belga küldött, midőn indítványozá, hogy az átlag, a lakosság száma után, fejenként ne hat, hanem csak öt franc legyen.

Ez nem a forgalom természetéből jövő indítvány, mert annak a hat franc is kevés, de azon anomalia csökkentésére

indítványoztatott, mely a különben is kis értékű váltópénznek, még az ezüst értékcsökkenése következtében is beállott hátrányával volt összekötve; a nemzetközi forgalomra különben sem alkalmas, természeténél fogva.

Ez sem fogadtatott el.

Az 1878 november 5-dikén aláírt szerződés hat első szakasza az 1865. évi szerződéssel csaknem azonos; a 7-ikben azonban az ezüst-váltópénz kölcsönös elfogadásának kötelezettsége, a szerződés letelése után, nem — mint eddig — két, de csak egy évre van kimondva; ez is a bizalmatlanság és leszámolás siettetésének kifejezése volt.

A 8. §. egészen Olaszországnak van szentelve; így kezdődik: «Az olasz kormány kijelentvén azt, hogy öt francnál kisebb papírjegyeit a forgalomból ki akarja vonni, a többi szerződő állam kötelezi magát arra — meg akarván neki könnyíteni ezt a műveletet — hogy az olasz apró ezüstpénzt kivonják forgalmukból és megszüntetik annak közpénztáraiknál való elfogadását.»

Ez a szép diplomatiai kifejezés azonban csak azt jelenti, hogy az olasz apró ezüstpénzt kitiltják területökről. — Megmondják a következő mondatban ennek okát is; mert hozzáteszik, hogy «e pénzeket újra elfogadják a többi szerződő állam közpénztárai, mihelyt Olaszországban megszűnik a papírpénz kényszerforgalmának rendszere.»

Ebben — a dolog lényegére nézve — Francziaország és Belgium czélt értek. Ennek a §-nak végrehajtására ugyanezen napon egy külön «arrangement»-t írtak alá a szerződő felek, melyben ki van mondva, hogy az olasz aprópénz visszavonását 1879 deczember 31-ig be kell fejezni, még pedig oly formán, hogy a franczia kormány átveszi azt a többi államoktól és miután az így beváltandó olasz pénzt 100 millió francra becsülték, azon 13 millió lesz először abból beváltandó, melyet Belgiumban, Görögországban és Svájczban hittek és azután jöne az a 87 millió, mely Francziaországban van.

Ezt és a 100 millión esetleg fölül levő összegeket a franczia kormány Olaszország számlájára összegyűjti:

1880-ban 30.000,000 francot.
1881-ben 23.300,000 francot.
1882-ben 23.300,000 francot.
1883-ban 23.400,000 francot átvesz az olasz kormány;

beváltva azt vagy öt francos ezüsttel, vagy aranynyal, vagy Párisra szóló váltóval; fizet időközi kamat fejében három százalékot és kezelési, szállítási költségek fejében 250,000 francot; de — ha kívánja — elébb is beválthatja.

Megjegyzem, hogy ez a művelet már 1882-ben befejeztetett és a visszaváltott pénz egész összege csak 79 millió franc volt. — Érdekes e különben egyszerű pénz- és hitelmívelet azért, mert ritkán előforduló nemzetközi elszámolást tartalmaz és, mert 1885-ben csaknem hasonlót akart Franciaország keresztűl vinni, már nem is a váltó, de az öt francos ezüstpénzekre nézve — Belgiummal szemben.

Hogy az 1878-iki szerződés ismertetését folytassam, fölemlítem, hogy a 9. §. a pénzverésre nézve két megszorítást tartalmaz. Az egyik áll abban, hogy az öt francos arany verését «ideiglenesen» megszünteti, mint a mely pénznemet a forgalom sem kedvelte és erős kopásnak is van kitéve; a másik, fontosabb megszorítás az, hogy az ezüst öt francos veretését is megszünteti és kiköti, hogy annak újabb megkezdése csak akkor szabad, ha «a szerződő államok, e tekintetben egyhangú megállapodásra jutnak». Ez a latin unió egyik alapjának föladása és a helyzet oly kényszerű folyománya volt, melyet az előbbi éveknek erre vezető fokozatos intézkedései és az ezüstérték folytonos csökkenése eléggé megmagyaráznak.

A 10. §. a váltópénznek, fejenként hat franc alapján megszabott összegét tartalmazza és, hogy az 1865 óta e tekintetben történt változást föltüntessem, ide igtatom az új és a régi számokat.

	1878			1865		
Belgium --- --- ---	33	millió	frc.	32	millió	frc.
Francziaország --- ---	240	«	«	239	«	«
Görögország --- ---	10½	«	«	—	—	—
Olaszország--- --- ---	170	«	«	141	«	«
Svájcz --- --- --- ---	18	«	«	17	«	«

Ezek a számok megmagyarázzák azt, hogy miért indítványozta Belgium a fejenkénti átlagnak hat francról öt francra leszállítását; mert érezte azt az anomaliát, hogy épen azon években szaporítják, (mert ez a lakosság arányában fokozatosan állott elő) a különben sem teljes finomságú váltóezüstpenzt az unió területén 42½ millióval (illetőleg, mert Görögország 1865-ben nem volt a szövetségben, ennek contingense

nélkűl 30 millióval), mikor a jobb ezüstpénzverést megszorítani, illetőleg fölfüggeszteni voltak kénytelenek.

A 11. és 12. §§-ok jelentéktelen és a régi szerződésben is megvolt intézkedéseket tartalmaznak, a 13. §. idegen államok — soha nem kívánt — csatlakozását a szövetségesek egyhangú megállapodásához köti; a 14. §. a szövetségnek alkotmányos szentesítéséről intézkedik; a 15. §. pedig kimondja, hogy az 1880 január 1-től 1886 január 1-ig tart és hogy lejárta előtt egy évvel fölmondandó, mert különben mindig egy évvel meghosszabbítottnak tekintetik. — A szerződésnek e megrövidítése, egyfelől annak tarthatósága iránti bizalmatlanságnak kifejezese; de másfelől: a fölszámolás iránt fölmerült indítványok közvetítésére fogadtatott el; most csak ily rövid idejű szerződési kötelezettség által indíttatták magokat Belgium és Svájcz arra, hogy Olaszországnak megadják a kért könnyebbítést és a liquidationalis kötelezettséget szélesebb alapra ne fektessék.

Azonban a szerződés kiegészítésére még egy «declaration»-t is írtak alá a szerződő felek, ugyancsak 1878 november 5-dikén, melynek 1. §-ában Belgium, Francziaország, Görögország és Svájcz kötelezék magokat arra, hogy 1879-ben nem vernek és nem engednek veretni öt francos ezüstöt. Bezárattak a pénzverdéket az ezüst elől és Francziaország az eddig magánkézben volt pénzverdeket 1879 július 31-dikén állami kezelésbe vette át.

De a 2. §-ban Olaszország kivételesen föl van hatalmazva még 20 millió franc öt francos veretésére.

A 3. §-ban még arra is kötelezik magokat a szövetséges felek, hogy 1879-ben még pénzverdei ezüstre szóló jónyokat sem bocsátanak ki. — Szóval: az ezüstpénz-verés teljesen megszüntettetett és ettől kezdve így is maradt az mostanig, úgy hogy e tekintetben a helyzet az utóbbi hét év alatt egyáltalában nem változott.

Az 1878-iki szerződés történetéhez még azt említem föl, hogy a franczia bank november 2-dikán és a belga bank már október 29-dikén, illető pénzügyminisztereikhez intézett leveleikben, 1879-re és az imént megkötött conventió tartamára nézve, kötelezték magokat, hogy az öt francos ezüstöt pénztáraiknál elfogadják.

A szerződés hatását magyarázni sem kell. Az ezüst hely-

zete, értéke nem javúlt, csak rosszabbá lett, mert forgalmi területe mindig jobban összeszorúlt és a latin unió egyes államaiban is mindig határozottabban lépett föl az aranyértékre törekvés. Igen jellemző, hogy magát az imént emlitett szerződést miképen magyarázták aláirói.

Így a svájczi *Ständerath* tárgyalta ez ügyet; annak előadója, Vigier, így magyarázta meg: «A jelenlegi conventió az utolsó lépés az aranyértékre. Igaz ugyan, hogy az ezüst öt francosok veretése csak egyelőre van megszűntetve. De ez az «egyelőre» megszüntetés csaknem annyi, mint a végleges; a miben mi egyébiránt, részünkről semmi hátrányt sem látunk. Mi abban csak Svájcz által, a conventio létezése óta és az alatt követett politika következményét látjuk. Svájcz mindenik conferentiában jogosan törekedett arra, hogy az egységes aranyérték felé közeledjék és képviselője Feer úr, ezt az álláspontot a különböző conferentiákon szerencsésen képviselte.»

Ha tehát ugyanezen Feer-Herzog, az 1878. évi conferentia zárülésén ezeket mondá:

«A latin szövetség imént megújíttatott és megszilárdittatott. A kormányok és népek bizonyára elégtétellel fognak értesülni arról, hogy az öt állam nem szűnik meg közös pénzforgalom köteléke által összekötve lenni és remélni lehet, hogy e szövetség, a pénz tekintetében, föntartva lévén köztük, szerencsés befolyással fog lenni a politikai és kereskedelmi viszonyokra is,» — ha mondom — Feer Herzog ezeket mondá, e szavak jelentőségét a föntebbi nyilatkozat és Feer egész törekvése nagy mértékben leszállítja, hogy az ismertetett vitákra ne is hivatkozzam. — Erről a conferentiáról még nagyobb mértékben áll az, mit Parieu az 1874-ikiről mondott jelentésében, midőn azt úgy jellemezte, hogy az ezüstöt «alantabb helyre helyezte az aranynyal szemben»; mert — mint láttuk — aa 1878-iki határozatok még lejebb tették az ezüstöt, illetőleg meg akartak felelni azon hátratétel követelményének, melyben a nemzetközi forgalom részesité az ezüstöt.

Csakhamar 1879 június 20-dikán még egy szerződést írtak alá a szövetséges államok, azon czélból, hogy Olaszország váltó (papír és ezüst) pénzforgalmát kellő korlátok közt tartsák; a külföldön levő olasz pénzek bevonását megkönnyitsék, és a beváltás határideit megszabják. Azonban az 5. §-ban kimondják, hogy «a tényleges forgalom, úgy ezüst

váltópénzben, mint öt francnál kisebb papírban fejenként hat francot meg nem haladhat»; tehát az olasz kormánynak átadandó pénzdarabok «csak úgy bocsáthatók forgalomba, ha az öt francnál kisebb papírpénzek beváltására fordíttatnak; midőn ezek törvényesen forgalmon kívül helyeztetnek.»

Nem kell fejtegetnem azt, hogy az újabb határozatoknak, Olaszországnak pontosan eszközölt pénzbeváltásán kívül, más hatásuk nem volt. — Különben is a conferentiát megelőzte egy pár nappal azon nagyobb szabású conferentia bezárása, mely Amerika indítványára az arany- és ezüstpénzérték szabályozása czéljából, ugyancsak Párisban hosszasan tanácskozott; de teljesen eredménytelenül oszlott szét.

Ha ennek a conferentiának meg lett volna az az eredménye, mit a bimetallisták akartak és indítványoztak, tudniillik az arany és ezüst közötti értékaránynak, nemzetközi úton való változatlan megszabása és ez arányban egy nagy nemzetközi szövetségnek területén, egyenlően törvenyes fizetési eszközzé tétele: igen természetes, hogy a latin unió szövetsége is, más viták és irányzatok mellett újíttatott volna meg vagy alakúlt volna át.

De ez nem történt és így a latin államok külön gyülésén is előtörtek az aranyérték hívei és nem voltak képesek semmit tenni a régi rendszer barátai.

Az események rohamosan fejlődtek. Amerika tett ugyan az ezüst érdekében egy kísérletet, midőn 1878 február 28-dikán meghozta a Bland (jobban mondva: Alison) Billt; melynek értelmében a kormány újra ezüstpénz verésére utasittatott és pedig havonként legalább két, legfeljebb négy millió dollar értékben; és ugyanezen törvény II. sectiója utasítá arra a kormányt, hogy «a latin uniót és más oly európai államokat, melyeket fölhívni czélszerűnek lát», hívja conferentiára «to adopt a common ration between gold and silver»; létre is jött e conferentia Párisban; de mint láttuk, eredménytelenül; az új dollárok pedig a közpénztárakba tódúltak vissza.

Különben az államok és nagy bankok törekvése határozottan oda volt irányozva, hogy magokat minél nagyobb mennyiségű aranynyal lássák el. — Maga Amerika aranypénzkészlete 1879 január 1-jén 278.310,126 dollár volt.

1884 november 1-jén már 585.611,872 dollár.

Természetes tehát, hogy Francziaország, mely a latin

unió minden kötelezettségének eleget tett, oly mértékben veszté aranykészletét, hogy míg az 1868-iki hivatalos számítás 29.028,140 franc aranyat vett föl a közpénztáraknál, 1885-ben hasonló hivatalos fölvétel már csak 11.860,430 franc aranyat talált; és míg 1868-ban a pénzforgalomban az öt francos ezüst 2·29 százalékot tett, 1885-ben 30·67 százalékot tett ki; ezért panaszkodott a franczia bank, hogy megfúl az ezüsttől. Pedig még 1871 és 1884 között is, Sœtbeer számítása szerint, Francziaország is, átlag 99.893,357 franc aranynyal többet hozott be, mint vitt ki, csakhogy ennek a forgalom hasznát az utóbbi években nem vette; tartalékba ment az.

Anglia 1871—1884 között, évenként 763,258 font sterlinggel vitt be több aranyat, mint a mennyit kivitt; Hollandia 1876—1880 között csaknem 10 millió forinttal; 1881 és 1883 között több mint 10 millió forinttal vitt be évenként átlag több aranyat, mint a mennyit kivitt.

Belgium 1876 és 1880 között évenként $7^1/_3$ millió franc-kal vitt be többet; 1881 és 1883 között három év alatt $15^2/_3$ millió frankkal többet vittek ki Belgiumból, mint behoztak.

Olaszország is nagy mennyiségű aranyat vett igénybe; mert 1881 áprilisban elhatározta a kényszerforgalom megszüntetését és e czélból egy 644 milliónyi kölcsönt kötött Londonban, melyből 400 millió lirát aranyban kötött ki; de a tényleges keresztülvitel alkalmával (1882 végéig keresztül vitetett a művelet) 491 millió lirát kapott aranyban, a bankárok önkénytes vállalkozása alapján; a befizetési határidő csekély meghosszabbítása fejében.

Érdekes, hogy Magliani pénzügyminiszter azon remek jelentésben, melyben törvényjavaslatát indokolta, a latin unióra a következő észrevételt teszi: «Az öt francosok értékvesztesége bizonyos határokon túl nem mehet, míg újaknak verése tiltva lesz; különben is ezeknek általunk (tudniillik a kölcsönből 244 milliót ebből akart elfogadni és itt azt indokolja) forgalomba hozatala, a kölcsönkötés után nem marad csak Olaszországban, hanem a latin unió egész területére kiterjed; de épen a (forgalmi) terület ez egységénél fogva semmi esetre sem vonhatjuk ki magunkat azon befolyás alól, melyet az ezüst túlbősége gyakorol, noha épen a mi kényszer-

forgalmunk megszünése az unióban az ezüstnek e túlbőségét csökkenteni fogja.»

Ha tehát Olaszország nem is ment át egyenesen az aranyértékre, nagy mértékben azt vette igénybe és az a körülmény, hogy ő, a latin unió tagja, ki akarta kötni, hogy a vámokat aranyban kell fizetni és ettől csak az államok tiltakozására állott el; továbbá az, hogy 1883-ban elrendelé, hogy a bankok érczfedezetében az ezüst $^1/_3$-nál több nem lehet; világosan bizonyítja, hogy a latin unió alapjait már többé komolyan tiszteletben nem tartja és azokkal ellenkező irányba törekedett.

E tekintetben igen érdekes az az indokolt napirend, melyet 1881 február 22-dikén az olasz parlament hozott, mely így szól: «A kamara tudomásúl vévén a miniszter következő nyilatkozatait, hogy magánosok nem kötelezhetők a királyság nyomatával nem biró ezüstpénzek elfogadására; hogy ha a pénzconferentia nem köt új szerződést, a miniszter alkalmas időben fog törvényjavaslatot benyújtani, melynek tárgya lesz a szerződés lejárta után Olaszországban életbe léptetendő új pénzrendszer megállapítása; hogy bármik legyenek az említett törvény intézkedései, 1886 január 1-től kezdve, a közpénztáraknál sem fogadtatik más ezüstpénz el, mint a mely a királyság nyomatával bír», — napirendre tér.

Ez a latin unió azon alapintézkedését támadja meg (épen azon Olaszország részéről, mely a latin uniónak legtöbb előnyt köszönhet és annak legtöbb bajt okozott kényszerforgalmával), mely az öt francost korlátlan, a váltó-ezüstpénzt pedig a közpénztáraknál érvényes fizetési képességgel ruházta föl, az unió egész területére nézve, bármely szövetséges állam által lett légyen az a pénz verve; és hogy Olaszország ragaszkodott ez álláspontho z, bizonyítja az a körülmény, hogy 1884 május 11-dikén épen e «napirend» programmjának tárgyában Luzatti és Minghetti interpellálták a pénzügyminisztert és ő újra azt felelte, hogy «határozottan: igen»; az az, fontartja azt a programmot, «mert akkor 1886 január 1-jén hazánk azon helyzetben lesz, hogy az olasz ezüst tallérokat ugyanannyi idegen ezüst tallérral cserélheti ki, a nélkül, hogy aranykeszletünket csökkentenők».

Igen természetes, hogy Olaszország magatartása erős megtámadásban részesült nem csak azok részéről, kik a latin

unió alapján állottak, de még inkább azok részéről, kik a bimetallismus azon új rendszerét most egész erővel terjeszték, melynek Cernuschi az irodalomban és Amerika, a nemzetközi tárgyalásokban volt kezdeményezője.

Az 1878-iki conferentia eredménytelensége nem bátortalanítá el ezt és 1881-ben Francziaországgal egyesülve új conferentiát hívott össze, mely megelőzte a latin államok azon évi tárgyalását. — Említésre méltó az, hogy Olaszország ez értekezleten a bimetallistákkal tartott; ez értelemben dolgozott Francziaország és Hollandia is; míg Svájcz és Belgium határozottan az aranyértéket védelmezék.

Mindez eredményre nem vezetett és az államok magatartását, a latin unió kebelében sem változtatá meg; mert az ezüst viszonyai folyton romlottak.

Ugyanis az ezüsttermelés az 1876—1880 közti 441 millió márkányi évi átlagról, 1881-ben 466.675,000 márkára, 1882-ben 498.432,000 márkára, 1883-ban 521.193,000 márkára és 1884-ben (hozzávetőleg) 514.800,000 márkára emelkedett. Értékaránya pedig, az ezüsthöz képest 1880-ban 18 volt és folyton csökkenve, 1885 végén 20-ra szállott; hogy később 22—25 is legyen. Pedig 1879 óta nemcsak az ezüstpénzverés szünetelt, de egyuttal Németország ezüst-eladása is (mintegy 400 millió márka érték visszatartásával) fölfüggesztetett.

Ennek természetes hatása volt az, hogy a bankok (még a kényszerforgalomban levő Ausztria-Magyarországban és Oroszországban is) iparkodtak arany-tartalékra szert tenni. Erős megtámadásban részesült — mint említém — az olasz kormány azért, hogy 1883 augusztus 12-ki rendeletében utasítá az olasz jegybankokat, hogy jegyeik érczfedezetében csak $^1/_3$ legyen az ezüst, pedig igazságtalanúl, mert ugyancsak a latin unió államai közül: Belgiumban 25 százalékra, a svájczi egyesült bankoknál 30 százalékra szoríttatott le az ezüst fedezet. Mert az ezüst megszünt egészen biztos, értékben változatlan fedezetet nyújtani és a forgalomban, főleg a nemzetközi forgalomban, lehetőleg mellőztetett.

Érdekes lesz a helyzet megítélése szempontjából látni, 1881 és 1885 közt csak a főbb fémpénz-tartányokban az arany- és ezüst-mennyiségek változását.

Az amerikai köztársaság kincstárában, font sterlingben:

	1881 január 1.	1885 január 1.
Arany --- --- ---	31.340,000	47.000,000
Ezüst --- ---	15.800,000	36.080,000

A franczia bankban, font sterlingben:

Arany --- --- ---	22.569,153	40.056,760
Ezüst --- ---	49.121,749	42.135,554

Az angol bankban:

	1881 január 1.	1885 január 1.
Arany --- --- ---	24.249,245	20.695,469
Ezüst --- ---	—	—

A német bankban:

Arany --- --- ---	9.010,184	6.725,000
Ezüst --- ---	17.096,366	20.175,000 (becslés)

Ez adatokból kitűnik, hogy épen azon franczia és amerikai fémpénz-tartalékokban az utóbbi években tetemesen erősbíttetett az aranykészlet, melyek hazája tiszta aranyértékforgalommal nem bírt.

Kényszerűségből, óvatosságból és előkészületből egyaránt származott az, és a helyzetet igen jellemzi.

Figyelemre méltó tény az is, hogy az olasz valutarendezés nagy mennyiségű aranytól fosztá meg a latin unió többi államát. Mert az olasz kölcsön fizetéseinek kimutatása szerint aranyban csak 152.931,585 franc jött idegen pénznemekben; míg e czélra: a latin unióból kikerült 20 francos aranyban 241.253,180 franc, 10 francos aranyban 3.893,990 franc, 5 francos aranyban 79,930 franc, 100 francosban 38,300 franc folyt be.

Mindez hatással volt arra, hogy a latin unió érczpénzforgalmának viszonyait gyökeresen megváltoztassa.

Még egy adatot a helyzet jellemzésére! Hogy 1885-ben miképen állott az unió egyes államai ezüstpénz-forgalma és, hogy mennyi aggodalmat okozhatott annak aránytalan fölosztása, bizonyítja a statisztika.

Volt ugyanis:

	Az állam által vert pénz	fejenként
Belgium --- --- ---	496.000,000 franc	90 franc
Francziaország ---	5,062.000,000 «	135 «
Görögország --- ---	15.500,000 «	9 «
Olaszország --- ---	544.000,000 «	18½ «
Svájcz --- --- ---	10.500,000 «	3½ «

	Valószínű forgalom	fejenként
Belgium --- --- ---	420.000,000 franc	76 franc
Francziaország ---	2,800.000,000 «	74 «
Görögország --- ---	15.000,000 «	8¾ «
Olaszország --- ---	380.000,000 «	13 «
Svájcz --- --- ---	9.000,000 «	3 «

Ez adatok eléggé kifejezik a megzavart egyensúlyt és megmagyarázzák a latin unióban az értékveszteség következtében keletkezett aggodalmakat.

Nem tartozik most föladatomhoz annak fejtegetése, hogy az aranyérték kizárólagos érvényesülése, és ezzel szemben a bimetallista mozgalom, mely a «fehérfem» megmentésére akkora irodalmi és parlamenti tevékenységet fejt ki: Németországon, Francziaországban és Amerikában, mennyiben helyes.

Csak azt constatálom, hogy tényleg a dolgok fejlődése a latin uniót alapjaiban támadta meg és ennek hatása alatt még a szövetséges államok is oly törvényhozási és kormányzati intézkedéseket tettek, melyek azokkal sehogy sem férnek össze.

Igen természetes tehát, hogy idővel nemcsak a monometallisták is, és ezek közt első sorban Cernuschi, a szerződés fölbontását követelték, mint a mely csak a speculatiónak és egyes államok, annak szétrontására vezető előkeszületeinek fedezetéül szolgált.

Mások — még a monometallisták között is — épen ellenkezőleg ezt az állapotot föntartandónak vélték; így Ducroque, Levasseur, Parieu, Broch; mert látták, hogy a latin unió az aranyérték forgalmi érvényesülését nem feszélyezi és mégis az ezüstnek szélesebb forgalmat biztosít; mintha megszűnnék.

A franczia nemzetgazdák 1885 májusi beszélgetésén is ilyen pártolásban részesült az unió.

De, természetesen, a franczia bank — e helyzet miatt — a legnagyobb zavarban volt és a franczia, svájczi politikusok, különösen a belga ezüstpénz-verés nagy tömege (maga Belgium képviselője 450 millió francra becsülte a belga öt francosokat) és abból mintegy 300 milliónak idegen területre szorulása miatt voltak épen olyan aggodalomban, mint voltak annak idején az olasz papírpénz uralma alatt, Olaszországgal

szemben. Óvrendszabályokat követeltek és fölmerült a beváltási kötelezettség az öt francosokkal szemben is; épen úgy, mint a váltópénzekre nézve, Olaszországgal szemben érvényesíttetett az.

Magát az eszmét az irodalomban is megvitatták és a pénzrendszer, valamint pénzverés elméletének egészen alapjaiig mentek le; fejtegetve azt, hogy a pénzverés által, milyen kötelezettséget vállal az illető állam.

Elismerték a váltópénzre nézve a beváltási kötelezettséget; mert ebben nem teljes értékű pénzt, nyereséggel, bocsát ki az állam; de az arany és ezüstre nézve a verésben csak a súly és finomság biztosítását ismerték el; még csak a kopásért sem vállal — mondák — az állam felelősséget; bár ez idő szerint így csak Anglia jár el; másfelől utaltak arra, hogy a pénzverés sokáig volt több államban magánűzlet; Franciaországban 1879-ig; mivel bizonyítani akarták azt, hogy a beváltási kötelesség az államot a teljes értékű fémpénzekre nézve nem terhelheti. — Még Bamberger is segítségére sietett ennek az eleinte olaszok és később belgák által — valóságos érdekből — a latin unió conferentiáin is védett álláspontnak.

Bamberger egy gyakorlati példára is hivatkozott. Németország államai és Ausztria között is volt az 1857 január 24-iki szerződés értelmében megállapodás a *Vereinsthaler*oknak a két forgalmi területén, még a magánforgalomra nézve is teljes fizetési képességére nézve, és mégis az 1866-iki háború után e tárgyban 1867 június 13-dikán létrejött szerződésben szó sem volt a beváltási kötelezettségről, hanem csak az köttetett ki, hogy 1870 végéig, a mennyiben egyik vagy másik szerződő fél más pénzrendszerre nem megy át — a talléroktól a fizetési képességet egyik állam se vonja meg; hadd egyenlítse ki azalatt a forgalom a különböző pénzeket.

De elfeledi Bamberger azt, hogy a két fém közötti lényeges értékváltozásra addig még senki sem gondolt; hogy mindenik szerződő fél 1870-en túl is az ezüst — és nem kettős — valuta alapján maradt, (Németország 1871-ben határozta el az aranyérték behozatalát) és így forgalmi nehézségről vagy a kettős értékből származó speculatióból keletkező megkárosításról szó sem lehete. Sőt már ebben a szerződésben is — pénzrendszer-változás esetére — ki van mondva

egy határozott határidő (1871 április 1-je) alatt a beváltási kötelezettség; és az van kikötve, hogy a szövetséges államok lakói e tekintetben rosszabb elbánásban ne részesüljenek, mint a honfiak.

A beváltási kötelezettséget tagadó álláspontnak alapföltételei: épen a teljes érték és korlátlan forgalom; hogy a pénz becsét maga a szabad verés, szabad forgalom határozza meg. — Azonban e lényeges föltételek az ezüstre nézve változtak: az ezüst lényeges értékvesztesége állott be, és így a latin unió is, az ezüstpénz-verést megszüntetni, a forgalmat megszorítani, és, mint a váltópénzt, a fejenkénti számaránynyhoz mérni volt kénytelen. — És ha a váltópénz-verés által lehete 6—7 százalékot nyerni, most már az ezüstpénz 2—3 annyi nyereséget adhatott a verető félnek. Épen azért támadták meg Belgiumot, s vádolták azzal, hogy fölhasználtatni engedte — bár nagy részben magánosok által — az ezüstértékveszteséget speculatióra.

A belga és franczia álláspont közti küzdelmet a conferentián és a belga kamarán kívül, érdekesen adta vissza a Joseph Chailley és Coquiel között folyt polemia is (előbbi a londoni *Economist*ben, utóbbi a *Journal des Economistes*ben írt), melyben már konkret a belga pénzverés szándokából és czéljából a kérdés megvilágíttatott.

Coquiel a belga eljárás bona fides-ét ebből folyólag beváltási kötelezettség alól való fölmentését követelte; Chailley pedig fölveté a kérdést, hogy akkor hogyan van az, hogy 1832-től 1871-ig, átlag évenként 1.680,000 francot vert ki Belgium az öt francosokból és 1876 s 1879 között, mikor senkinek sem volt szüksége arra, évenként átlag 6.380,000 francot?

Onnan, mert a keletre vitt franczia öt francosok helyét a belgák foglalták el.

Követelték tehát, hogy Belgium saját veretű ezüstpénzeit az idegen területről vonja vissza és váltsa be.

Ennek a követelésnek adott hivatalos formát Franczia-ország, 1885 október 22-dikére összehíván a latin unió államait, azon czím alatt, hogy az év végén lejáró szerződés sorsa fölött határozzanak.

Első sorban azt követelte, hogy az öt francosok beváltási kötelezettségét az államok és nevezetesen Belgium ismer-

jék el. — A tárgyalás főleg e pont körül forgott és főleg e miatt volt érdekes.

A fejtegetések, pro és contra azon keretben mozogtak, melyet föntebb pár szóval vázoltam; de azért a franczia banknak kötelezettsége az öt francosok elfogadására, a váltópénz összege, az ezüstverés fölfüggesztésére vonatkozó határozat, a szerződés tartama és az abból való kilépés lehetősége is: nemcsak megvitattattak, de a végszerkezetben is módosíttattak.

A legfontosabb, természetesen, az ezüstpénz beváltására vonatkozó kötelezettségnek érvényesítése, és annak mikéntje volt; mert ebben Svájcz és Olaszország föltétlenül támogatták a franczia álláspontot és ez — a létrejött szerződésben — csak annyiban módosúlt, a mennyiben a beváltási módozatokban és határidőkben Francziaország kész volt mindenféle engedményt tenni.

A legtovább ment ez engedményekben Francziaország, a Belgiummal később — a conferentia fölöszlása és Belgiumnak abból történt kilépése után — kötött pótszerződésben.

A beváltási kötelezettség eszméje, a szerződés*) 14-dik §-ában van keresztül víve. Kiinduláspontja következő:

«Jelen szerződés fölmondása esetén kötelezve legyen mindenik szerződő állam arra, hogy azon ezüst öt francosokat, melyeket kibocsátott és melyek más államok forgalmában vagy nyilvános pénztáraiban vannak, visszavonja azon kötelezettséggel, hogy a visszaveendő pénzdarab névszerinti értékével egyenlő összeget fizet azon módozatok szerint, melyek a jelen szerződéshez csatolandó egyezségben megszabvák.»

Maga az eszme és azon körűlmény, hogy az ezüstpénznek névszerinti értékéről beszélnek, bizonyítja azt, hogy azt teljes értékű és így önmagára is teljes fizetési erővel biró pénznek többé már nem tekinték. — Ezt megtámadhatja Bamberger; bizonyíthatja, hogy névszerinti értékről teljes fínomságú fémpénznél beszélni nem lehet; tagadhatja, hogy az állam a fémpénzzel szemben beváltási kötelezettséget vállalna. Tény az, hogy az ezüstérték csökkenésével a latin unió

---

*) A szerződés, a hozzácsatolt Arrangement és Act additionel, található a franczia *Journal Officiel* 356. 1885, deczember 31-ki számában.

pénzforgalma — úgy a külfölddel szemben, mint saját kebelében speculatió tárgya volt, és így ha az egyes államok magokat az elértéktelenült ezüsttel való túlhalmozottság (mint a franczia bank mondja: megfulladás) veszélyének és kárának kitenni nem akarták, megfelelő rendszabályokról kelle gondoskodniok. — A kibocsátó államra — és többnyire magánosok, sőt más állam számára is pénzverő állam, például Belgium öt francosokat vert Svájcznak — a beváltás kötelezettsége, terhes és méltánytalan rendszabály ugyan, de kétségtelenül egyik ilyen expediens.

E határozat végrehajtása czéljából létrejött intézkedés 1. §-a kimondja, hogy a szerződés lejárása után, következő évben a különböző államokban levő öt francos ezüst összeszedetik és a mennyiben megfelelő oly hazai öt francossal kicserélhető, mely idegen területen van, ez megtörténik.

A 2. §. mindenik államra nézve megszabja a helyet, hol e kicserélésnek történnie kell.

A 3. §. kimondja, hogy a szerződés lejárta után következő október 1-ig mindenik állam összeszedi az idegen ezüstpénzeket és e napon túl azokat a közpénztáraknál el nem fogadja. Ha valamelyik állam ezt megteszi, saját felelősségére teszi.

Az erre következő január 15-dikén mindenik állammal szemben a számadások lezáratnak és kölcsönösen közöltetnek. A felülmaradó összeg és az illető állam rendelkezésére bocsáttatik és ez azt «névszerinti értékében váltja be».

A 4. §. ezt a beváltást szabályozza oly formán, hogy ez a hitelező államnak oly váltókkal fizetendő ki, melyek aranyban vagy saját veretű ezüst öt francosban, vagy nála törvényes fizetési képességgel biró bankjegyekben fizettetnek.

Az 5. §. kimondja, hogy minden szállítási költséget a határig mindenik állam maga viseli.

E határozatok ellen, az általuk leginkább fenyegetett Belgium következetés és határozott ellenállást fejtett ki és midőn látta, hogy nem boldogúl, a 6-ik ülés után Pirmez bejelenté visszavonulását, miután már kijelenté, hogy Belgiumtól hiba volt a szövetségbe belépni.

A kilépés okait, illetőleg az intézkedés hatását egész őszintén megmondta Pirmez, a belga kamara augusztus 11-ki ülésében, midőn ezeket adta elő: «Ha mindenik szövetséges

állam egyenlő arányban vert volna (tudniillik öt francost), akkor a veszteség egyenlően oszlanék meg. De nem így van a dolog. Svájcznak alig van nemzeti pénze és Olaszországnak kevesebb van, mint a mennyi lakossága arányának megfelel; ellenben a brüsseli pénzverde sokkal több aranyat és ezüstöt vert, mint a mennyire az országnak szüksége volt. — 1865 óta 553 millió aranyat és 350 millió nagy ezüstpénzt vert; tehát a beváltás által mi oly veszteségnek lennénk kitéve, mely alól Olaszország és Svájcz egészen kivonnák magokat.»

E pár szó megmagyarázza a különböző érdekből folyó, nem épen következetes álláspontot is; valamint Belgium azon indítványát is, melylyel a kérdést megoldani vélte, tudniillik hogy a beváltásból származó veszteséget bizonyos arányban oszszák föl magok közt a szövetseges államok; — hisz' úgy is egy pénzforgalmi területet képeznek! — Ennek fejében aztán kötelezné magát Belgium arra, hogy öt francosait forgalmon kívül nem helyezi és semmiféle intézkedést nem tesz, mely azoknak hazájokba való természetes úton visszatérését akadályozná; hadd eszközölje a kereskedelmi forgalom önmaga a kicserélést.

De a belga képviselő is készenek nyilatkozott két pontban biztosítékot adni a szövetségeseknek, az iránt, hogy ha nem is mondják ki a beváltási kötelezettséget, hirtelen fölmondás vagy a szerződés lejárta után, kellemetlen meglepetéseknek kitéve ne legyenek: először tehát ajánlotta azt, hogy egyezzenek meg a forgalomban levő ezüstpénznek csökkentésében és részéről kész abban bizonyos arányban részt venni. Ehhez Olaszország és Svájcz is készek voltak hozzájárúlni; de Francziaország ellene szegült.

Másodszor: arra is ajánlkozott Belgium, hogy ha a szerződés lejár, bizonyos kötelezettséget vállal az iránt, hogy az öt francosoknak egy ideig forgalomban maradásáról gondoskodik és e pénznek értékét le sem szállítja. — De ez sem fogadtatott el. — Erre Belgium a conferentiából kilépett; mert, mint mondá Pirmez — a belga kamarában — az ezüstnek aranynyal való beválthatása, az abból fölösleggel biró államoknak jelentékeny nyereséget biztosít és e kilátásnak, illetőleg vágynak nem fognak ellenállhatni és a latin unió véget fog érni azon vonzerőnél fogva, melyet a liquidatió gyakorol.

Ez olyan jóslat, mely veszély gyanánt most a — liquidatiónak bár módosított alapján — megújított szerződés fölött is lebeg.

Belgium ellen volt irányozva — legalább első sorban — továbbá a conferentia azon határozata is, mely szerint a szövetseges államok kötelezik magokat, hogy az unióhoz nem tartozó államok ezüst öt francosaitól megvonják a törvényes fizetési képességet és azoknak a közpénztáraknál, valamint a jegybankoknál való elfogadását megtagadják. — Minthogy öt francosokkal csak a szövetségben levő államok bírtak; természetes, hogy ez intézkedés a kilépéssel fenyegető állam ellen volt intézve. — És csakugyan ennek, ha nem is sikerült megakadályoznia Belgium ideiglenes kilépését, a megoldásra mégis csak volt hatása.

Voltak az 1885-dik évi conferentiának más határozatai is, melyek a helyzetnek és a liquidationalis clausulában letett törekvéseknek megfelelő módosításokat idéztek elő a régi szerződésen.

A franczia bankot igen nehezen lehetett — módosított föltételek mellett — reábírni az öt francosoknak, a szerződés újabb tartama alatti elfogadására.

Végül beleegyezett ebbe: a szerződes rövid idejére és a beváltási kötelezettségre való tekintetből. — Sőt most — a szerződő felek megnyugtatására — e tekintetben az a lényeges változás történt, hogy nem egyszerű bejelentéssel és nyilatkozat tudomásúl vételével, hanem a szerződésbe igtatással szerezték meg magoknak a szerződő felek ezt a biztosítékot. — Az erre vonatkozó czikk (3. §.) így szól: Franczia országban, az öt francos ezüstpénzek, a franczia bank pénztárainál a kincstár számlájára elfogadtatnak, mint ez a bank és a franczia kormány között, 1885 október 31- és november 2-án váltott levelekből kitűnik.» Szembetűnik azonban az, hogy míg eddig a bank saját számlájára és koczkázatára fogadta el az öt francosokat, most csak arra vállalkozott, hogy a kincstár számlájára elfogadja azokat, a mit bizony bármely utalványra nézve is elvállalhat. — Ebben az egyetlen módosításban, a helyzet egész változása és a szerződő államok által az értékcsökkenést szenvedő ezüsttel szemben elvállalt kötelezettség teljes erejében nyilvánúl. Igaz, hogy ez szoros kapcsolatban van azzal, hogy az idegen ezüstpénzeknek a megfelelő állam által

való beváltása, az államok hivatalos közvetítése útján kimondatott; de tény az, hogy az ilyen határozatok a latin uniónak alapelveitől lényegesen eltértek és a helyzet változását élesen világiták meg.

De fontos az is, hogy a 3. §-ban ki van mondva, hogy a mennyiben a 13. §. értelmében az új szerződés 1886 január 1-től 1891 január 1-ig tartatik fönn; és ha egy évvel ez idő lejárta előtt, az föl nem mondatik, egy további újabb évre marad érvényben, a franczia bank által elvállalt kötelezettségre nézve ez a hallgatag meghosszabbítás nem érvényes; sőt még az első (szerződési) öt év alatt is a bank kötelezettsége idegen államokkal szemben, csak addig bír kötelező erővel, míg az ezüst öt francosoknak, a szövetség többi államaiban törvényesen biztosított forgalma érvényben marad, vagy ha ez a jog elesik, e helyett az illető államok jegybankjai köteleztetnek azokat épen úgy elfogadni fizetésül, mint saját honi pénzeiket; de a szövetségre nézve kikötött fölmondási határidő előtt két hóval a franczia kormány köteles a többi államoknak tudtúl adni, ha vajon a franczia bank tovább is föntartja e kötelezettséget vagy magát az alól kivonja. — Ha ez tudomásúl nem adatik, Francziaország bankjának e kötelezettsége is egy további évig marad érvényben.

Minde biztositék oly bizalmatlanság kifolyása volt, melyet a szerződő felek: a szövetség tarthatósága iránt éreztek és így, míg annak lebonyolitását akarták megkönnyíteni, addig másfelől: fönnállása alatt, nem csak az államok, hanem a nagy bankok támaszával is erősítgetni kívánták azt, mint a romladozó épületet erősítik külső támaszokkal.

Az ezüst veretésének fölfüggesztésére vonatkozó határozatot, természetesen, az új szerződés 8. §-a érvényben tartá, de egy kis módosítással, a mennyiben hozzátették az újabb veretéshez való közös beleegyezés szükségének kikötése után, hogy «mindenesetre, ha az egyik állam a szabad veretést újra igénybe venni akarná, erre fölhatalmazást nyer azon föltétel alatt, hogy e szerződés egész tartama alatt, a többi szerződő államokkal szemben, kívánságukra, a saját nyomatával ellátott és azok területén forgalomban levő ezüst öt francosokat kicseréli vagy visszafizeti.» — Sőt ezenkívül még azon államok, melyek az ezüstpénz-veréshez nem folyamodnak, joggal bírnak arra, hogy el se fogadják azon állam tallérjait, mely a

veretést újra kezdi. Tehát nyitnak ugyan egy kis szellentyűt, lehetőséget arra, hogy ha valamelyik állam akar ezüstöt veretni, ezt önelhatározásából is megtehesse; de ezt egyfelől a beváltási kötelezettséggel, másfelől a többi államok kitiltási jogának kimondásával, két oly korrektivummal látták el, mely egyjelentőségű a latin unióból való kitaszítással, melynek egyik alapföltétele volt az, hogy a különböző államok ezüstpénzét a szövetség területén, teljes forgalmi szabadsággal és minden állami felelősség nélküli forgalommal látta el.

És még e szigorú kikötések mellett adott engedménynek is, részletes kiviteli szabályzásáról, óvatosan gondoskodtak. — Kimondák azt, hogy azon állam, mely az ezüstveretést újra meg akarja kezdeni, szövetségeseit conferentiára meghívni tartozik, (8. §.) hogy a veretésnek föltételeit szabályozzák.

Bár ebben nincs az egyértelműség a veretés jogosultságának föltétele gyanánt kikötve, és így azt e nélkül is megkezdheti az illető állam, azonban az ki van mondva, hogy a kicserélés és beváltás kötelezettsége alól azt fölmentetni szintén nem szabad.

Svájcz még e biztosítékokkal sem érte be, és ezért a szerződésbe fölvétette (szintén 8. §.) azon jogát, hogy ha megegyezés létre nem jönne, a nélkül, hogy elvesztené az esetleg újabban ezüstpénz-veréshez kezdő állam irányában a szerződésben kikötött igényeit, a szövetségből, annak lejárta előtt is kiléphessen, de a következő föltételek alatt:

1. a szerződés hatályon kívül helyezése utáni egy év alatt a beváltási kötelezettséget (14. §.) nem állítja föl azon államokkal szemben, melyek a pénzverést újra meg nem kezdik.

2. Ez államok ezüstpénze, ugyanazon év alatt, a szerződés értelmében, Svájczban joggal bír szabad forgalomra; viszont Svájcz is arra kötelezi magát, hogy négy évig az ezüstverést újra meg nem kezdi.

Ezekből kitűnik, hogy Svájcz magának minden irányban szabad kezet akart biztosítani, annak daczára, hogy a beváltás nehézségeit (főleg a már egyszer beváltott pénznek, a forgalom útján újabb visszakerülése megakadályozásának nehézségeit) — leginkább Svájcz hangsúlyozta és épen ezért az e czélból kiszabott egy évi időt igen rövidnek (félt ugyanis,

hogy nyakán marad a visszatért pénz), holott Francziaország igen hosszúnak találta.

Svájcz utóbbi álláspontja, azon törekvésével együtt, hogy a szövetséges államok ezüstpénzei, a szerződés érvényben maradása alatt, mindenik állam által törvényes fizetési erővel is ruháztassanak föl, területének és forgalmának természetéből magyarázható ki; mert tulajdonképen Svájcz egy kis nemzetközi forgalmi terület és a mint idegen pénzeket törvényes fizetési erővel épen e szempontból ruházott föl, természetes, hogy biztosítékképen a többi állam részéről is szerette volna ez eljárást elfogadtatni; de nem ért czélt. És a mint így egyfelől még tágítani látszott a szövetséget, addig míg annak föntartása érdekével egyezett, úgy másfelől méltán aggódott azon, hogy az útazók és speculansok, a szerződés lejárta után, esetleg aranyban visszaváltott ezüstpénzeit kiviszik, hogy újra beváltassák.

Azonban ha nem is a törvényes fizetési képesség tekintetében, de — hasonló irányban — mégis némileg eleget tettek a szerződő felek Svájcz kivánságának; mert miután a franczia bank beváltási kötelezettségét, némileg amaz előzékenységnek kárpótlásául eszközölte ki Francziaország, hogy Svájczban és Olaszországban még érvényben voltak azon régi törvények, melyek a franczia bankoknak törvényes fizetési képességét elismerik, gondoskodtak arról, — mint föntebb láttuk — hogy ha e törvények hatályon kívül helyeztetnének, ezek helyébe lépjen az illető (svájczi és olasz) bankoknak, a franczia bankéval egyenlő azon kötelezettsége, hogy az öt francos ezüstpénzt elfogadni tartoznak.

A váltópénzre nézve: Svájcz még az eddig érvényes hat francnyi átlagot is emelni akarta; de csak ez tartatott meg azon kivétellel, hogy egyfelől: Olaszországnak a Bourbon váltópénzek beváltása czéljából 20 millió; és a franczia kézben levő nyolcz milliónyi pápai váltópénz beváltására, Francziaországnak szintén ennek megfelelő összeg veretése engedélyeztetett, a lakosság számarányán fölül; másfelől pedig: Svájcznak, különleges viszonyaira való tekintetből szintén, a lakosság (különben is mindenütt megszaporodott) arányán felül még hat milliónyi váltópénz engedélyeztetett, és így a latin unió váltópénz mennyisége újra több millió frankkal szaporodott, mert Francziaország része 256+8 millióban,

(1865-ben volt 239 millió franc, több 25 millióval); Görögországé nyolcz millióban; Olaszországé 182·4 + 20 millióban (1865-ben volt 141 millió, most több 61 millióval); Svájczé 19 + 6 millióban állapíttatott meg (9. §.), (1865-ben volt 17 millió, most több nyolcz millióval), a mi annak pénzérték-viszonyait csak rontá, habár a rendkívüli összegek nagy része csak régi pénzek beváltására volt szánva.

A forgalom helyi szükségeivel és azon körülménynyel magyarázható ez, hogy ha már az uniót föntarták, az illető államok iparkodtak azt ki is bányászni.

Az így létrejött szerződés Francziaország, Olaszország és Svájcz által 1885 november 6-dikán aláíratott, föntartatván a csatlakozás Belgium számára, mely czélból az alkudozást Francziaország vállalta magára. Mindkét fél kényszerhelyzetben volt; a szövetségesek nem akarták elveszíteni Belgium forgalmi területét az ezüstpénzre nézve, pedig ha a szövetséggel szakít, alig marad fönn Belgiumnak egyéb, mint az aranyértékre áttérni, de viszont Belgiumban a kormány és többség most elvileg az aranyerteknek nem volt híve és így ha már Belgium a kettős pénzérték mellett marad, határozott előny az unióban való maradás, sőt hogy a monometallisták is akarják azt, azt nemcsak a franczia írók, hanem a belga szakértők és ezek közt Frére Orbannak a kamarában tett nyilatkozata is bizonyítja.

E körülmények hatása alatt csakugyan létrejött 1885 deczember 12-dikén az a pótegyezség, melyben Belgium a szövetséghez csatlakozik.

Létrejött úgy, hogy az új szerződés minden lényeges intézkedései és így még az elvileg is megtagadott beváltási kötelezettséget is elfogadta (Acte additionnel 4. és 5. §§.) Belgium; csak a kivitelre nézve történtek lényeges könnyítések, főleg Belgium érdekében. — Így kimondatott, hogy a szerződés lejárta után az államok kicserélik ezüstpénzeiket és ha Francziaországnak mérlege, Belgiummal szemben fölösleget mutatna, a belga kormány annak felét rögtön átveszi és aranyban kifizeti; másik felére nézve azt határozzák, hogy hadd egyenlíttessék ki az a kereskedelem rendes útján, kötelezvén magát a belga kormány arra, hogy pénzrendszerében semmiféle oly változást nem csinál, mi megakadályozná a belga ezüstnek hazájába térését.

És ha a beváltandó, illetőleg — forgalom útján — kicserélendő belga ezüst mennyisége 200 millió francot meghaladna, a belga kormány kötelezi magát arra, hogy annyit vált be aranynyal, hogy a forgalmi kiegyenlítésre 100 milliónál több ne maradjon. De ha a szerződés után öt éven belül, Belgium megváltoztatni kívánná pénzrendszerét, künn levő ezüstjét azonnal aranynyal váltja be, ha pedig Belgiumnak lenne követelése Francziaországgal szemben, ez hasonlóan jár el.

Tökéletesen hasonló eljárást kötnek ki egymással szemben a belga és olasz kormányok (Acte add. 5. §.) a maximum itt is 200 millió francban van megállapítva; Svájcz irányában (6. §.) a kötelezettség hat millióra van szabva.

Ha a szövetseg fölöszlik, az ezüstpénzek átadása: Párisban, Lilleben, Lyonban vagy Marseilleben Francziaországra nézve, és Brüsselben vagy Antwerpenben Belgiumra nézve történik (7. §.).

Mindez az új szerződés kezdeményezésénél fölmerült eredeti törekvéseknek és alapeszméknek, valamint biztosítékoknak kellő mértékű érvényesítését jelenti, és elmondhatni, hogy a latin uniónak fölszámolásáról és abból való kilépésről minden irányban gondoskodtak, úgy az elmenők, mint a meg benmaradók érdekei tekintetében.

De azért Belgium is fölhasználta a szövetséghez történt újabb csatlakozását arra, hogy váltópénzének újabb szaporítását eszközölje ki (pedig Pirmez annak idején épen Belgium nevében követelte meg a hat franc átlagnak leszállítását is) és jogot nyert arra, hogy váltópénz-mennyiségét (1865-ben volt 32 millió) 35.800,000 francra emelje (Acte add. 3. §.), sőt hogy még további öt millióval szaporítsa ez összeget, azonban azon kikötéssel, hogy ez utóbbi összeg fejében öt francosokat vonjon be.

Ugyanez okiratban van — mint említém — szabályozva a Belgium és Svájcz közti leszámolás is, hat millió francban állapíttatván meg azon öt francosok összege, melyet esetleg (a mennyiben svájczi öt francosokkal a belga öt francosok kicserélhetők nem lennének) Belgium Svájcztól aranyban tartozik a szerződés lejárta után beváltani. Sőt Görögország is kiköté e határozatoknak reá alkalmazását — ha kényszerforgalmi papirpénz rendszerét megszünteti.

Ez a latin unió rövid története a mai napig. Látszik ebből, hogy az ezüstérték veszteségét föltartóztatni vagy megakadályozni képes nem volt és hogy ennek hatása alól sem vonhatta ki magát, a mennyiben az utóbbi 11 év alatt minden intézkedése azon irányban fejlődött, mely a két fém közötti változatlan értékaránya és egyenlő nemzeti és nemzetközi fizetésképességre alapított szövetség alapjaitól eltért vagy épen azokat támadta meg.

Főleg pedig utóbbi határozatai oly annyira előtérbe tolják az arany fizetésképességét és az ezüstöt olyan beváltandó váltópénzzé bélyegzik, mintha az aranyérték lenne a latin unió alapja. Pedig a kiinduló pont, mely a szövetség létesítésére vezetett, az ezüst túlságos értéke következtében előállott aggodalom volt és annyira szoros kapcsot létesitett a szövetséges 4—5 állam pénzrendszere és forgalma közt; a szövetség oly általánossá tette még a váltópénzekre nézve is a közösséget, hogy már tovább menni a közösségben és a pénzértek biztosításában se államok, se nemzetközi szerződések intézkedései alapján nem lehet.

Ha tehát még sem ért czélt a latin unió, törekvésének nehézségei és egész története, hasonló és talán még messzibb menő kísérletekkel, törekvésekkel szemben, annyi tanúságot rejtenek magokban, hogy azokat tekinteten kívül hagyni bármely nemzetközi pénzérték-tárgyalásnál vagy szövetségnél, nem szabad, akár lesz ennek eredménye, akár nem. Értekezésem czélja épen e figyelmeztetésnek gyakorlati formában és tapasztalatok alapján való előadása volt.

Hegedüs Sándor.